

Nowa matura ustna
z języka polskiego 2024

BIAŁOSTOCKA SERIA
METODYCZNO-EDUKACYJNA

Nowa matura ustna z języka polskiego 2024
przykładowe opracowania zagadnień egzaminacyjnych

Tom II
Literatura XIX wieku

pod redakcją

Elżbiety Jurkowskiej i Ewy Gorlewskiej

Białystok 2023

BIAŁOSTOCKA SERIA
METODYCZNO-EDUKACYJNA

Wydział Filologiczny Uniwersytet w Białymstoku
Plac NZS 1 | 15-420 Białystok | <https://filologia.uwb.edu.pl>

RECENZENCI

Dr hab. **Krzysztof Korotkich**, prof. UwB
(Wydział Filologiczny, Uniwersytet w Białymstoku)

Mgr **Urszula Puczyńska**
(Zespół Szkół im. gen. Nikodema Sulika w Dąbrowie Białostockiej)

REDAKTORKI TOMU

Elżbieta Jurkowska, Ewa Gorlewska

KOREKTA

Aleksandra Jaroniec, Julia Kuzyka (studentki filologii polskiej UwB)

REDAKCJA TECHNICZNA

Ewa Gorlewska

OKŁADKA

Wiktoria Stekla (studentka filologii polskiej UwB)

INDEKS NAZWISK

Ewa Gorlewska

© Copyright by Uniwersytet w Białymstoku
Wydanie I, **Białystok 2023**

ISSN 2956-5952 | ISBN 978-83-967847-1-1

Publikacja sfinansowana ze środków Wydziału Filologicznego UwB

druk: Wydawnictwo PRYMAT Mariusz Śliwowski

W Wydział
Filologiczny
UNIWERSYTET W BIAŁYMSTOKU

Koło Naukowe Edytorów
ASTE **RYSK**

Klub Humanistów
Uniwersytetu w Białymstoku

SPIS TREŚCI

- 9 | Elżbieta Jurkowska, Ewa Gorlewska, OD REDAKCJI
- 11 | Agata Maliszewska, PODSTĘPNE METODY WALKI Z WROGIEM
JAKO ZAPRZECZENIE ETOSU RYCERSKIEGO
Omów zagadnienie na podstawie *Konrada Wallenroda* Adama Mickiewicza.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 17 | Gabriela Nowara, MIŁOŚĆ TRAGICZNA
Omów zagadnienie na podstawie *Konrada Wallenroda* Adama Mickiewicza.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 21 | Weronika Jaromińska, SIELANKOWOŚĆ I PIĘKNO KRAJU LAT DZIECINNYCH
Omów zagadnienie na podstawie *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 25 | Weronika Jaromińska, UTWÓR LITERACKI JAKO WYRAZ TĘSKNOTY ZA OJCZYZNĄ
Omów zagadnienie na podstawie *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 29 | Natalia Skudzińska, CZY SZLACHETNYMI UCZYNKAMI MOŻNA ODKUPIĆ
CIĘŻKĄ WINĘ?
Omów zagadnienie na podstawie *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 33 | Laura Anastazja Czyż, WALKA DOBRA ZE ZŁEM O DUSZĘ LUDZKĄ
Omów zagadnienie na podstawie *Dziadów* części III Adama Mickiewicza.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 39 | Laura Anastazja Czyż, FUNKCJE SNU I WIDZENIA W UTWORZE LITERACKIM
Omów zagadnienie na podstawie *Dziadów* części III Adama Mickiewicza.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

- 47 | Natalia Zaremba, FUNKCJA WĄTKÓW BAŚNIOWYCH I FANTASTYCZNYCH
W UTWORZE LITERACKIM
Omów zagadnienie na podstawie *Balladyny* Juliusza Słowackiego.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 51 | Natalia Bielawska, WINKELRIEDYZM JAKO ROMANTYCZNA IDEA POŚWIĘCENIA
Omów zagadnienie na podstawie *Kordiana* Juliusza Słowackiego.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 55 | Natalia Brzóska, KREACJE KOBIECE W LITERATURZE
Omów zagadnienie na podstawie *Lalki* Bolesława Prusa.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 59 | Zuzanna Kostro, MIŁOŚĆ JAKO SIŁA MOTYWUJĄCA DO DZIAŁANIA
Omów zagadnienie na podstawie *Lalki* Bolesława Prusa.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 63 | Zuzanna Kostro, PRACA JAKO PASJA CZŁOWIEKA
Omów zagadnienie na podstawie *Lalki* Bolesława Prusa.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 67 | Kamila Pankiewicz, PAMIĘĆ O POWSTANIU STYCZNIOWYM
Omów zagadnienie na podstawie utworu *Gloria victis* Elizy Orzeszkowej.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 73 | Kamila Pankiewicz, PRZYRODA JAKO ŚWIADEK HISTORII
Omów zagadnienie na podstawie utworu *Gloria victis* Elizy Orzeszkowej.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 77 | Natalia Bielawska, ILE CZŁOWIEK JEST GOTÓW POŚWIĘCIĆ DLA INNYCH?
Omów zagadnienie na podstawie *Zbrodni i kary* Fiodora Dostojewskiego.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

- 81 | Dominika Skreczko, CZEGO O NATURZE LUDZKIEJ MOŻNA DOWIEDZIEĆ SIĘ Z LITERATURY?
Omów zagadnienie na podstawie *Zbrodni i kary* Fiodora Dostojewskiego.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 85 | Natalia Bielawska, REFLEKSJA NAD NARODEM JAKO TEMAT
UTWORU LITERACKIEGO
Omów zagadnienie na podstawie *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 89 | Kamila Pankiewicz, ROLA DUCHÓW, WIDM I ZJAW W UTWORZE LITERACKIM
Omów zagadnienie na podstawie *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego.
W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst
- 95 | INDEKS NAZWISK
- 97 | BIAŁOSTOCKA SERIA METODYCZNO-EDUKACYJNA

OD REDAKCJI

Szanowni Państwo, Drodzy Maturzyści,

przekazujemy kolejny tom z materiałami ćwiczeniowymi do matury ustnej z języka polskiego. Publikacja stanowi kontynuację zainicjowanego wcześniej projektu *Nowa matura ustna z języka polskiego. Przykładowe opracowania zagadnień egzaminacyjnych*. Podobnie jak w przypadku poprzednich edycji celem niniejszego zbioru jest stworzenie pomocy naukowej, która wesprze młodzież klas maturalnych i ich nauczycieli w procesie przygotowania do egzaminu dojrzałości.

Tym razem prezentujemy Państwu omówienia tematów poświęconych literaturze dziewiętnastego stulecia. Są to opracowania zagadnień maturalnych opublikowanych przez Centralną Komisję Egzaminacyjną we wrześniu 2022 roku, które będą obowiązywać na egzaminie dojrzałości w roku szkolnym 2023/2024. Materiały – wzorem poprzednich – zostały przygotowane przez studentów filologii polskiej oraz filologii polskiej nauczycielskiej Uniwersytetu w Białymstoku zgodnie z wytycznymi CKE. Ich kompozycja nawiązuje do przykładów zamieszczonych w *Informatorze o egzaminie maturalnym z języka polskiego*. Jak sądzimy, przyjęta struktura kompozycyjna – wprowadzenie, rozwinięcie zagadnienia (teza i argumentacja), odniesienie do wybranego kontekstu, podsumowanie – pozwoli maturzyście uporządkować problemy i zagadnienia związane z poszczególnymi utworami oraz okresami w historii literatury.

Mamy nadzieję, że przygotowane przykładowe opracowania wybranych tematów maturalnych będą stanowiły skuteczną pomoc w przygotowaniach do egzaminu maturalnego z języka polskiego, a uczniowie będą mogli z nich czerpać wzór oraz inspirację do formułowania własnych wypowiedzi.

Elżbieta Jurkowska, Ewa Gorlewska

Ilustracja z pocztówki do poematu *Konrad Wallenrod*
Adama Mickiewicza autorstwa Juliusza Kossaka,
wydawnictwo Salonu Malarzy Polskich, „Akropol”, Kraków, 1927–1936,
fot. Biblioteka Narodowa Polona
Źródło: Culture.pl, <https://culture.pl/pl/galeria/konrad-wallenrod-adama-mickiewicza-na-pocztowkach-galeria>

Agata Maliszewska

**PODSTĘPNE METODY WALKI Z WROGIEM
JAKO ZAPRZECZENIE ETOSU RYCERSKIEGO**

Omów zagadnienie na podstawie *Konrada Wallenroda* Adama Mickiewicza.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Wojna, mimo swojego okrucieństwa, jest zwyczajowo działaniem opartym na ustalonych prawach, regułach, respektowanych przez jej uczestników. Mowa o etosie rycerskim, czyli wykształconym przez średniowieczną kulturę zbiorze zasad, którymi powinien kierować się prawdziwy wojownik. Zaliczają się do nich m.in.: determinacja, waleczność, odwaga, oddanie czy wielkoduszność. Osoba postępująca zgodnie z etosem rycerskim nie mogła być podstępna, ponieważ prowadzona przez nią walka nie byłaby wtedy honorowa. Ten model postępowania dotyczył zarówno kręgu rycerskiego, jak i szlachty.

Zgodnie z definicją zawartą w *Słowniku terminów literackich* mianem wallenrodyzmu określamy postawę człowieka, który, poświęcając życie słusznej walce z wrogiem ojczyzny, ucieka się w swoim działaniu do metod podstępny i zdrady, skądinąd moralnie nagannych.

Wzorem takiej postawy był tytułowy bohater Mickiewiczowskiej powieści poetyckiej *Konrad Wallenrod*. Tytuł utworu nawiązuje do autentycznej postaci czternastowiecznego rycerza, wielkiego mistrza krzyżackiego Konrada von Wallenrode. Tytułowy bohater utworu Mickiewicza ma jednak niewiele wspólnego z postacią historyczną.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście historycznym

Teza: Wallenrod musiał złamać etos rycerski, gdyż był to jedyny sposób na pokonanie silniejszego wroga i staniecie w obronie dobrego imienia swojej ojczyzny, za którą bardzo tęsknił.

Argumenty

„Imię było niemieckie, dusza litewska została” – Wallenrod jako dziecko został porwany z rodzinnego domu, z Litwy, przez Niemców. Jego ojca i matkę zabił to podczas krzyżackich ataków, a młodego Wallenroda w krzyżackim zamku wziął pod swoją opiekę Halban. Nie był to przypadek – Wajdelota był litewskim kapłanem pogańskim oraz poetą, dzielącym podobny los co Konrad: również został porwany z ojczyzny. Wpoił on młodzieńcowi nienawiść do Krzyżaków, przez co bohater nabrał przekonania, że pisane mu jest pomścić Litwinów. W zakonie Konrad Wallenrod przyjął nowe imię: Walter Alf.

Wallenrod przedstawiony przez Mickiewicza różni się od rzeczywistej postaci historycznej. Należałoby zapytać: z jakiego powodu? Otóż poeta fakty historyczne traktował jako materiał poetyckiej wizji zgodnej z romantyczną estetyką. Z zapisów historycznych można dowiedzieć się, że Wallenrod był wielkim mistrzem krzyżackim, pochodzącym z rodu rycerskiego z Frankonii. W 1392 roku opuścił swoje wojska przed oblężeniem Wilna, czym przyczynił się do klęski zakonu. Był też pomysłodawcą organizowania uczt przez Krzyżaków dla dwunastu najbardziej zasłużonych wojowników, przeciwników Litwy, o czym wiemy z utworu Mickiewicza.

Wallenrod, motywowany chęcią zemsty, zabił prawdziwego Konrada Wallenroda podczas służenia mu w wieloletniej wyprawie wojennej do Palestyny. Zrobił to podstępnie, po czym przyjął jego imię, by szybciej i łatwiej wkupić się w łaski wroga. Był to dopiero początek sabotażu. Wróciwszy do zakonu, został okrzyknięty przez nieświadomych niczego ludzi wielkim mistrzem. Jego litewska dusza często się w nim odzywała. Konrad powstrzymał zakon przed ruchami wojennymi przeciwko Litwie. Podczas ostatecznej bitwy zakonu z Litwinami sabotował on Krzyża-

ków: unikał kierowania walką, prowadził rycerzy krzyżackich w zasadzki, doprowadzając do ich klęski. Nie dbał również należycie o swoją żonę, kłamał i oszukiwał braci zakonnych. Wstąpił na drogę obłudy i podstępu, by uratować swoją ojczyznę. Gdy jego prawdziwa tożsamość wyszła na jaw i wydano na niego wyrok śmierci, postanowił uciec z żoną Aldoną. Ostatecznie, kiedy kobieta odrzuciła jego propozycję wspólnej ucieczki, Wallenrod popełnił samobójstwo, wypijając truciznę.

Na początku utworu zostało umieszczone motto z dzieła Niccolò Machiavellego *Książe*: „Macie bowiem wiedzieć, że są dwa sposoby walczenia – trzeba być lisem i lwem”. Jest to bardzo istotne, ponieważ w kontekście dzieła Mickiewicza lew symbolizuje etos rycerski (honorowa walka, odwaga), a lis podstęp i przebiegłość, czyli to, z czym kierował się Konrad Wallenrod. Czy mógł on wybrać, którą ścieżką powinien podążać? Wiedział, że Litwini nie dysponują takimi siłami zbrojnymi jak Krzyżacy, dlatego musiał użyć podstępu. Było to jedyne wyjście, żeby pomóc swoim rodakom. Manipulował „swoim” zakonem, przez co doprowadził do jego klęski, mszcząc się i jednocześnie uwalniając swoją prawdziwą ojczyznę.

Sposób walki Mickiewiczowskiego Wallenroda zapisał się w historii Polski. Po wybuchu powstania listopadowego 29 listopada 1830 roku zostały wypowiedziane następujące słowa: „Słowo stało się ciałem, a Wallenrod – Belwederem”. To zdanie przypisywane było Ludwikowi Nabelakowi lub Sewerynowi Goszczyńskiemu. Stanowiło ono aluzję do powieści poetyckiej Adama Mickiewicza. Wallenrodami byli wszyscy spiskowcy, którzy chcieli zabić księcia Konstantego, przebywającego w pałacu w Belwederze. Był to rodzaj zakamuflowanej walki z caratem, podczas której złamaniem etosu było królobójstwo. Celem spiskowców było doprowadzenie do respektowania praw zapisanych w Konstytucji Królestwa Polskiego, które car wielokrotnie łamał. Symbolem powstania listopadowego stał się wówczas Belweder. Jak Wallenrod przez postępowanie niezgodne z obowiązującym go etosem doprowadził do klęski Zakonu Krzyżackiego, tak dzięki spiskowi podchorążych, również nierespektujących ustalonych już w średniowieczu zasad rycerskich, doszło do wybuchu powstania listopadowego – walki o niepodległą ojczyznę.

Tematyka narodowyzwoleńcza była bardzo bliska Mickiewiczowi. Jest to odczuwalne we wszystkich utworach poety. Jako emigrant widział wiele krzywd ludzkich spowodowanych działaniem silniejszego wroga. Stało się to inspiracją do napisania powieści poetyckiej *Konrad Wallenrod*, w której został wykorzystany zabieg przybrania maski historycznej. Mickiewicz przeniósł czas akcji do XIV wieku, utwór wzbogacił o przedmowę zawierającą historyczne zapiski o sytuacji politycznej Litwy i Krzyżaków, a także wprowadził postaci historyczne np. księcia litewskiego Kiejstuta. Bohaterem powieści stał się mężczyzna, którego zadaniem była walka z silniejszym wrogiem – zakonem. Warto dodać, że utwór jest nawiązaniem do *Pieśni Osjana*, które zostały napisane w celu pokrzepienia narodu, niemającego szansy na wygraną z silniejszym wrogiem. Mickiewicz wplótł także do swojej powieści poetyckiej wątek miłosny, dlatego można ją odczytać jako historię kochanków rozgrywającą się na tle historycznym. Dzięki temu poeta umknął cenzurze i jego dzieło zostało legalnie wydrukowane.

Podsumowanie

Konrad Wallenrod jest powieścią poetycką (dostrzec w niej można synkretyzm gatunkowy), dłuższym utworem wierszowanym o charakterze narracyjnym. Główny bohater jest buntownikiem, człowiekiem skłóconym ze światem, zaś wydarzenia osadzone są w kontekście historycznym. Miłość do ojczyzny i chęć jej pomszczenia sprawiły, że Konrad Wallenrod podejmował nieetyczne decyzje. Podstępna metoda walki z wrogiem stała się jedynym sposobem na uwolnienie się od ciężkich mu na duszy wspomnień i nieustannej tęsknoty za ojczyzną. Rycerz dokonał zbrodni na prawdziwym Wallenrodzie, znanym z historycznych źródeł, przybrał jego imię, podstępem doprowadził zakon do klęski, osiągając przy tym wyznaczony przez siebie cel.

Literatura uzupełniająca:

M. Janion, *Tragizm „Konrada Wallenroda”*, w: tejsze, *Romantyzm. Studia o ideach i stylu*, Warszawa 1969.

Ważne pojęcia:

etos rycerski

maska historyczna

przenarodowienie

wallenrodyzm

Ilustracja z pocztówki do poematu *Konrad Wallenrod* Adama Mickiewicza autorstwa Juliusza Kossaka, wydawnictwo Salonu Malarzy Polskich, „Akropol”, Kraków, 1927–1936, fot. Biblioteka Narodowa Polona
Źródło: Culture.pl, <https://culture.pl/pl/galeria/konrad-wallenrod-adama-mickiewicza-na-pocztowkach-galeria>

Gabriela Nowara

MIŁOŚĆ TRAGICZNA

Omów zagadnienie na podstawie *Konrada Wallenroda* Adama Mickiewicza.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Literatura romantyzmu skupiała się w dużej mierze na patriotyzmie i duchowości. Przedstawiano w niej archetyp bohatera romantycznego, którego tragizm często związany był z nieszczęśliwą miłością. Charakterystyczną cechą tej epoki jest uznanie uczucia za najważniejsze, znacznie istotniejsze niż rozum.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: Miłość tragiczna jest skutkiem poświęcenia się swoim przekonaniom.

Argumenty

Z miłością tragiczną mamy do czynienia wówczas, gdy dwie darzące się uczuciem osoby nie mogą być razem z powodu różnych przeszkód. Trudnością w drodze do miłości są zarówno wewnętrzne rozterki człowieka, jak i okoliczności zewnętrzne. W przypadku Konrada Wallenroda, tytułowej postaci powieści poetyckiej Adama Mickiewicza, silna wiara w wykształcone przez siebie idee była główną przyczyną miłości tragicznej bohatera i jego ukochanej Aldony.

Bohater po raz pierwszy rozstaje się ze swoim krajem jako dziecko, gdy porywają go Niemcy. W kolejnych latach jest wychowywany przez Krzyżaków. Kon-

rad Wallenrod, a właściwie Walter Alf, ucieka z Zakonu Krzyżackiego, po czym przebywa na dworze księcia Kiejstuta. Poznaje tam Aldonę. Młoda kobieta i książę zafascynowani są postacią młodego rycerza, który zaczyna przybliżać dziewczynę do Boga, ucząc ją religii chrześcijańskiej. Pomiędzy młodymi rodzi się uczucie, wkrótce biorą ślub, ale na tym kończy się ich wspólne szczęście. Walter kocha swoją żonę, jednak jego miłość do ojczyzny jest zdecydowanie silniejsza.

Do dworu zaczynają docierać wieści o Krzyżakach plądrujących litewskie ziemie. Od tego czasu zauważamy w Konradzie wewnętrzne rozdarcie: bohater musi wybrać między dalszym życiem u boku swojej żony a poświęceniem się ojczyźnie. W jego głowie rodzi się plan działania polegający na wejściu do Zakonu Krzyżackiego jako szpieg, wkupieniu się w łaski wroga i doprowadzeniu go do zguby. W ten sposób bohater zdobyłby przewagę nad nieprzyjacielem. Wallenrod postanawia wprowadzić swój pomysł w życie. Kieruje się swoją najwyższą wartością – poczuciem obowiązku wobec ojczyzny. To między innymi będzie powodem tragiczmu miłości Aldony i Konrada. Bohater doświadcza silnego konfliktu sumienia. Czuje ogromną potrzebę poświęcenia się na rzecz ratowania ojczystego kraju, lecz jest świadomy tego, że wiąże się to z odrzuceniem szczęśliwego życia z Aldoną. Jego patriotyzm okazuje się ważniejszy niż miłość do kobiety, dlatego nakazuje jej traktować siebie jako zmarłego, a ją samą jako wdowę po wielkim człowieku.

Aldona, jako kochająca żona, pragnie szczęścia z Konradem, ale jest zmuszona z niego zrezygnować. Zamyka się w wieży klasztornej, znajdującej się niedaleko miejsca pobytu swojego utraconego męża, by mieć poczucie, że cały czas jest blisko niego. Kobieta przysięga sobie i Bogu, że nie opuści tych murów aż do śmierci. Rozpoczyna życie jako pustelnica. Mijają lata od czasu rozstania się kochanków. Konrad wypełnia swoją misję jako szpieg, ale jego prawdziwa tożsamość zostaje odkryta przez Zakon Krzyżacki. Udaje się pod wieżę, w której przebywa Aldona, wspomina chwile spędzone z kobietą. Prosi ją o wspólną ucieczkę i proponuje dalsze życie razem, jednak jedyną odpowiedzią Aldony jest milczenie. Po długich błaganiach Konrada kobieta stanowczo odmawia, tłumacząc swoją decyzję tym, że ona również poświęciła się idei – złożyła przysięgę Bogu, że nie opuści wieży do

końca swoich dni. Uznała, że woli żyć ze wspomnieniami o swoim ukochanym i pamiętać go takim, jaki był lata temu, niż rozczarować się jego zmienioną postacią. Konrad popełnia samobójstwo, zażywając truciznę, gdyż nie chce umrzeć z rąk Krzyżaków. Aldona umiera z rozpaczy za swoim ukochanym.

Motyw miłości tragicznej pojawia się również w literaturze epok późniejszych, między innymi w *Ludziach bezdomnych* Stefana Żeromskiego. Główny bohater, Tomasz Judym, przeżywa wewnętrzny konflikt między poświęceniem swojego życia ratowaniu ludzi jako lekarz a spędzeniem go z ukochaną kobietą, Joasią Podborską. Judym czuje silną odpowiedzialność za los chorych i cierpiących, gdyż uważa leczenie ludzi za swoją powinność i obowiązek zawodowy. Doskonale wie o tym, że, decydując się na podążanie za swoją ideą, będzie zmuszony porzucić narzeczoną. Stawia dobro innych ludzi ponad własne szczęście, co jest bezpośrednią przyczyną tragizmu miłości Judyma i Joanny. Widoczne jest podobieństwo głównych bohaterów *Konrada Wallenroda* Adama Mickiewicza i *Ludzi bezdomnych* Stefana Żeromskiego – obaj (Konrad i Judym) poświęcają się idei kosztem szczęścia z ukochanymi kobietami.

Podsumowanie

W dziele Adama Mickiewicza miłość tragiczna dotyka postaci tytułowego Konrada i jego ukochanej Aldony. Oboje poświęcają swoje szczęście na rzecz wartości, które uznają za wyższe. Konrad to osoba, która poświęca życie, aby uratować ojczyznę; nade wszystko ceni sobie patriotyzm, wybiera tę ideę ponad miłość. Podobnie czyni Aldona, odmawiając Konradowi ucieczki z nim i dalszego życia razem, gdyż przysięgła przed sobą samą i Bogiem, że nie opuści murów wieży klasztornej aż do śmierci. Obydwie postaci uznały idee za wartość wyższą niż ich miłość, co czyni je bohaterami tragicznymi.

Literatura uzupełniająca:

M. Janion, *O genezie „Konrada Wallenroda”*, „Pamiętnik Literacki” 1956, R. 47.

Ważne pojęcia:

idea

konflikt wewnętrzny

patriotyzm

poświęcenie

tragizm

Weronika Jaromińska

SIELANKOWOŚĆ I PIĘKNO KRAJU LAT DZIECINNYCH

Omów zagadnienie na podstawie *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Dzieciństwo jest czasem, który w znacznym stopniu wpływa na dorosłe życie każdego człowieka. Już od najmłodszych lat uczymy się najważniejszych prawd o sobie i świecie, zdobywamy różne doświadczenia, które kształtują naszą osobowość. Kojarzy się ono z domem rodzinnym – to w nim przeżywamy najważniejsze chwile z czasów młodości. Obraz *kraju lat dziecinnych* może towarzyszyć nam w różnych momentach życia, przywołując na myśl piękne i ważne wspomnienia. Dom dla wielu ludzi stanowi ostoję spokoju, ciepła, jest miejscem, w którym czujemy się dobrze i bezpiecznie.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literacko-kulturowym

Teza: Adam Mickiewicz przedstawił w *Panu Tadeuszu* obraz sielankowości i piękna *kraju lat dziecinnych*. Soplicowo jest miejscem, do którego chętnie się wraca; stanowi symbol polskości i patriotyzmu.

Argumenty

Kraj lat dziecinnych Tadeusza Soplicy jest arkadyjskim obrazem szlacheckiego dworu. Bohater czuje ogromny sentyment do miejsca, w którym się wychował.

Powrót do domu wzbudza w nim pozytywne emocje. Adam Mickiewicz ukazał Soplicowo w sposób wyidealizowany – dwór, którym zajmował się Sędzia, stryj Tadeusza, był zadbany, czysty, dobrze gospodarowany, a mieszkańcy chętnie przyjmowali w nim gości. Kulturowano tam również szlacheckie tradycje i staropolskie obyczaje, o czym świadczy chociażby wspólne biesiadowanie przy stole czy grzybobranie. Domownicy spędzali razem czas, m.in. na polowaniach, ciesząc się swoją obecnością. Wnętrze domu urządzone było bardzo schludnie, a na ścianach nie brakowało ważnych pamiątek i symboli narodowych (m.in. portrety wielkich postaci z historii Rzeczypospolitej: Kościuszki, Rejtana, Jasińskiego i Korsaka; na ścianie wisiał wspaniały zegar kurantowy, który wybijał *Mazurka Dąbrowskiego*), co także świadczy o patriotyzmie mieszkającej tam polskiej szlachty. Dwór ten był nazywany centrum polszczyzny, jej ostoją, w której można było wręcz oddychać ojczyzną, czerpać z niej i chłonąć polskość. W zaprezentowanym przez Mickiewicza opisie Soplicowa ważny element stanowiła także natura – dwór znajdował się wśród licznych pagórków, nad brzegiem rzeki, otoczony był pięknymi drzewami.

Przyjazd dwudziestoletniego Tadeusza do domu rodzinnego jest bardzo ważnym momentem epopei. Bohater, powróciwszy z dalekiego miasta, gdzie pobierał nauki, do miejsca swoich lat młodości, cieszy się z tej chwili, wspomina swoje dzieciństwo, rozpoznaje na ścianach symbole narodowe, o których pamiętał i które nieustannie przypominały mu o domu i ojczyźnie. Obraz ten wzbudza wiele pozytywnych emocji i sprawia, że myślimy o dworze Sopliców jako o miejscu, do którego chce się wrócić, które jest ostoją spokoju i polskości. Można tam wieść harmonijne i szczęśliwe życie.

Adam Mickiewicz już w *Inwokacji* odniósł się do Litwy jako pięknego kraju, pełnego bogactwa natury i sielankowych obrazów. Wspomina leśne pagórki, zielone łąki, rozmaite barwy oraz odcienie elementów przyrody, które wzbudzają w nim tęsknotę i nostalgię. Chciałby z powrotem przenieść się do czasów dzieciństwa, kiedy to mógł spokojnie i bez trosk żyć w zgodzie z naturą oraz sobą samym.

Motyw sielankowości i piękna *kraju lat dziecinnych* jest widoczny również w utworach renesansowego poety – Jana Kochanowskiego. Fraszki, np. *Na dom*

w *Czarcolesie* czy *Na lipę*, ukazują wizję domu rodzinnego – miejsca, w którym autor się wychował i spędził najmłodsze lata życia.

W pierwszej ze wspomnianych fraszek mamy do czynienia z obrazem domu, który zostaje powierzony Bogu. Podmiot liryczny prosi o błogosławieństwo nad tym miejscem. Nazywa je ojczystym gniazdem, zestawiając jednocześnie jego obraz z drogimi pałacami, które są według niego mniej wartościowe niż ciepło rodzinnego domu. Sielankowość w tym przedstawieniu przejawia się w sposób szczególny: jako spokój, błogosławieństwo, poczucie bezpieczeństwa, ale także zdrowie, czyste sumienie czy spokojna i uczciwa praca. Osoba mówiąca zwraca także uwagę na takie wartości, jak ludzka życzliwość, poszanowanie tradycji i obyczajów oraz spokojna i beztraska starość, które pozwolą człowiekowi mieszkającemu w tym domu wieść w nim spokojne i szczęśliwe życie. Tytuł fraszki sugeruje, że Kochanowski odniósł się w niej bezpośrednio do obrazu swojego rodzinnego domu, który był dla niego bardzo ważnym miejscem i ukształtował go jako człowieka.

We fraszce *Na lipę* ukazane jest życie w zgodzie z naturą, co także wpisuje się w nurt sielankowości i piękna *kraju lat dziecińczych*. Lipa jest bowiem schronieniem, pod którym można odpocząć, znaleźć chwilę wytchnienia i zapomnieć o troskach życia codziennego. To właśnie harmonia z naturą pozwala osiągnąć szczęście, wdzięczność i wewnętrzny spokój. Przyroda otaczająca człowieka daje mu poczucie beztraski, szczęścia, a dzięki temu idealizuje on miejsce, do którego tęskni w późniejszym – dorosłym już – życiu.

Podsumowanie

Obraz sielankowości i piękna *kraju lat dziecińczych* stanowi motyw ważny i często poruszany w literaturze. Autorzy, ukazując dom rodzinny, który może być jednocześnie utożsamiany z ojczyzną, chcą pokazać jego wartość i wpływ na późniejsze lata życia człowieka. Dzieciństwo przedstawia się jako beztraską czasoprzestrzeń, wręcz arkadię, której nic ani nikt nie jest w stanie zaburzyć. Obraz ten przywołuje na myśl same pozytywne wspomnienia. Zestawia się je często z późniejszymi latami życia człowieka, które nie zawsze są wolne od trosk. Dom rodzinny

ny jest zatem dla wielu ludzi miejscem, do którego chce się powrócić, aby móc poczuć tę sielankowość i doświadczyć piękna, które towarzyszyło nam w czasach młodości.

Literatura uzupełniająca:

A. Waśko, *Powrót do „centrum polszczyzny”: o przestrzeni symbolicznej w „Panu Tadeuszu”*, „Pamiętnik Literacki” 1987, nr 78/1, s. 99–125.

Ważne pojęcia:

arkadia

beztroska

dom rodzinny

harmonia

kraj lat dziecińczych

piękno

sielankowość

spokój

Weronika Jaromińska

UTWÓR LITERACKI JAKO WYRAZ TĘSKNOTY ZA OJCZYZNĄ

Omów zagadnienie na podstawie *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Utwory literackie mogą być narzędziem do wyrażania różnych emocji i uczuć związanych z ważnymi wydarzeniami. Można za ich pomocą wyznać komuś miłość, okazać aprobatę bądź dezaprobatę wobec czegoś, ale też wyrazić smutek, ból, cierpienie czy tęsknotę. Tęsknota może dotyczyć czegoś, co stanowi lub stanowiło dla człowieka ogromną wartość. Pojawia się szczególnie w momencie, gdy zostało mu to odebrane. Może być to ukochana osoba, przyjaciel, ktoś bliski, ale też dom czy ojczyzna. Historia Polski ukazuje wiele takich momentów, w których jej mieszkańcy mogli doświadczać tęsknoty – za wolnością, niepodległością kraju.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim i biograficznym

Teza: Utwór Adama Mickiewicza *Pan Tadeusz* jest wyrazem tęsknoty za ojczyzną. Autor odwołuje się w nim do czasów, kiedy Polska była niepodległa, a on sam mógł cieszyć się pięknem i wolnością kraju.

Argumenty

Pan Tadeusz – epepeja narodowa – rozpoczyna się od zwrotu do ojczyzny utraconej. Autor zaznacza, że jest ona niczym zdrowie, docenia się ją dopiero wów-

czas, gdy zostanie nam odebrana. Jej piękno jest zaś przedmiotem nostalgicznych rozważań. Adam Mickiewicz napisał to ważne dzieło w latach 30. XIX wieku, kiedy Polska była pod zaborami i utraciła niepodległość, a on sam przebywał na emigracji. Stąd możemy przypuszczać, że jego tęsknota wynikała nie tylko z sytuacji politycznej, w jakiej znaleźli się Polacy, lecz także z poczucia obcości autora znajdującego się poza granicami kraju. W *Inwokacji* narrator zwraca się do Matki Bożej, zawierając jej losy kraju i ufając, że przywróci Polsce jej świetność z czasów przedrozbiorowych, kiedy ojczyzna była jeszcze wolna. Prosi ją, aby przeniosła jego duszę do kraju lat dziecińczych, będącego przedmiotem jego rozważań; kraju, który wspomina z sentymentem.

Na uwagę zasługuje również *Epilog*, który jest utrzymany w tonie elegii, wypełnionej nostalgią i poczuciem cierpienia. Autor, przebywający wówczas w Paryżu, wyraża swoją niechęć do sporów dzielących polskich emigrantów. Ocenia też negatywnie ucieczkę za granicę w sytuacji zagrożenia narodowego. Przypomina sobie czasy beztroskiego dzieciństwa i nazywa Polskę krajem świętym i czystym niczym pierwsze kochanie. Jego cierpienie (prócz tęsknoty za wolną ojczyzną) jest potęgowane więc także przez brak porozumienia między polskimi emigrantami. Marzy o tym, aby Polacy zjednoczyli się w walce przeciwko zaborcom i razem odzyskali wolność.

Słowem „ojczyzna” możemy też określić dwór w Soplicowie, który w *Panu Tadeuszu* był swoistym centrum polskości. Tadeusz, wróciwszy ze szkoły, wręcz nie mógł nacieszyć się przebywaniem w tym miejscu. Dom rodzinny był dla niego krajem lat dziecińczych, ostoją spokoju i przestrzenią, za którą nieustannie tęsknił. O tym, że Soplicowo może być uznawane za małą ojczyznę, świadczy również fakt, że pielęgnowano tam patriotyzm, dbano o poszanowanie symboli narodowych i tradycji polskiej. Wnętrze domu było ozdobione portretami bohaterów zasłużonych w historii kraju, m.in. Tadeusza Kościuszki, Tadeusza Rejtana czy Jakuba Jasińskiego, zaś ze starego kurantowego zegara rozbrzmiewał hymn Polski – *Mazurek Dąbrowskiego*. Tadeusz Soplica, który dopiero co przybył do dworku, przypominał sobie lata młodości, kiedy dzięki odwołaniu do tych symboli pielęgnowano w nim

polskość i uczono patriotyzmu. Uświadomił sobie wówczas, jak bardzo brakowało mu domu. *Pan Tadeusz* jest więc dziełem, które wyraża tęsknotę zarówno za domem rodzinnym, będącym małą ojczyzną, środowiskiem, w którym się wychowujemy, jak i za krajem, który został utracony w wyniku sytuacji politycznej.

W tak nostalgiczny, a zarazem wyidealizowany sposób ojczyznę przedstawia również Cyprian Kamil Norwid w *Mojej piosnce II*. Poeta wyraża swój smutek wynikający z tego, że Polska zniknęła wówczas z mapy, a on sam przebywał w tym czasie na emigracji, co jeszcze bardziej potęgowało negatywne emocje odczuwane w związku z utratą polskości. Utwór ten zawiera arkadyjski obraz ojczyzny, za którą osoba mówiąca tęskni. Podkreśla to powtarzający się refren, który brzmi: „tęskno mi, Panie”. W każdej strofie wiersza ukazane są wartości ważne dla Polaków, te, które zostały w jakiś sposób naruszone bądź utracone. Podmiot liryczny wspomina kraj, w którym ludzie szanują ciężką pracę i ważne są dla nich polskie obyczaje, tradycje oraz świadomość religijna. Przywołuje też piękne pejzaże oraz osoby, za którymi tęskni. Każda z tych wartości jest dla niego idealna, szlachetna, dobra i ważna – każda obrazuje utraconą ojczyznę.

Podsumowanie

Tęsknota za utraconą ojczyzną była jednym z ważniejszych tematów poruszanych przez poetów polskiego romantyzmu, a doświadczenie tworzenia na emigracji potęgowało w nich uczucie nostalgii. Ukazywali oni swój kraj w sposób wyidealizowany, podkreślając jego piękno i najważniejsze wartości wyznawane przez Polaków: patriotyzm, szacunek dla ciężkiej pracy i oddanie religijne. Utwory literackie były niejako sposobem na poradzenie sobie z trudną sytuacją, w której znaleźli się wszyscy mieszkańcy Polski. To one pozwalały romantykom wyrazić swój żal i cierpienie w związku z utratą niepodległości. Stanowiły też rodzaj buntu wobec represji zaborców i ograniczania polskich tradycji, obyczajów, polskiego języka. Dzięki utworom literackim pielęgnowali oni wspomnienia związane z krajem lat dziecińczych, doceniali jego piękno i mieli świadomość tego, że najwyższą wartością była wówczas wolność.

Literatura uzupełniająca:

A. Loika, *Wielowymiarowość pojęcia „ojczyzna” w poemacie Adama Mickiewicza „Pan Tadeusz”*, w: *Od oświecenia ku romantyzmowi i dalej...: autorzy – dzieła – czytelnicy*, cz. 5, red. M. Piechota, J. Ryba, M. Janoszka, Katowice 2014, s. 81–109.

Ważne pojęcia:

kraj

nostalgia

ojczyzna

piękno

tęsknota

utwór literacki

Natalia Skudzińska

**CZY SZLACHETNYMI UCZYNKAMI
MOŻNA ODKUPIĆ CIĘŻKĄ WINĘ?**

Omów zagadnienie na podstawie *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Człowiek, który popełnia złe czyny, powinien zdawać sobie sprawę z konsekwencji, jakie mogą z tego wyniknąć. Istnieje niewielka różnica między kimś, kto dokonuje haniebnego czynu, a osobą obserwującą taką sytuację. Brak reakcji w momencie zagrożenia innych osób jest równoznaczny ze współodpowiedzialnością za wyrządzone krzywdy. W praktyce odkupienie win może wiązać się z wyrównaniem szkód. Dobrowolne wyrzeczenia, poświęcenie oraz walka z nieprawnością mogą zrekompensować złe uczynki.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: Jacek Soplica, bohater *Pana Tadeusza*, postanawia zmienić się całkowicie i dzięki szlachetnym czynom naprawić błędy popełnione w młodości.

Argumenty

Jednym z głównych bohaterów epopei Adama Mickiewicza *Pan Tadeusz* jest Jacek Soplica. Wywodził się on z rodziny należącej do średnio zamożnej szlachty, mimo to cieszył się uznaniem i autorytetem. Jako młodzieniec zakochał się w córce

Stolnika, Ewie Horeszkównie. Często bywał w domu jej ojca, zaprzyjaźnił się z nim i wydawało się, że Stolnik darzy Jacka sympatią. Nie otrzymawszy zgody na małżeństwo z Ewą, Soplica poczuł się oszukany i upokorzony przez Stolnika. Od tej pory szukał możliwości zemsty. Ta nadarzyła się podczas ataku Moskali na zamek Horeszków. Wtedy to rozżalony młodzieniec pod wpływem silnych emocji zabił ojca swojej ukochanej. Po dokonaniu zbrodni dręczyły go wyrzuty sumienia. Wiedział, że w rodzinnych stronach ma zniszczoną reputację, okrzyknięto go zdrajcą narodowym, udał się zatem na emigrację. Chcąc odkupić winę, sam wyznaczył sobie pokutę: wstąpił do zakonu, przywdział habit oraz przyjął nowe nazwisko – Robak, świadczące o jego pokorze. Walczył w szeregach Wielkiej Armii, pragnął wznieść powstanie na Litwie i starał się przygotować wszystkich na przybycie wojsk Napoleona. W czasie walk wykazywał się niebywałym poświęceniem i z oddaniem walczył o swój kraj. Ponadto zaopiekował się wnuczką Horeszki (Zosią) po tym, jak jej rodzice zostali zesłani na Syberię.

Będąc na łożu śmierci, wyjawił wiernemu słudze Stolnika – Gerwazemu – swoją prawdziwą tożsamość. Wyznał, że zabił Horeszkę pod wpływem emocji oraz że całym swoim późniejszym życiem pragnął odpokutować grzechy młodości. Bohater przeszedł całkowitą metamorfozę – z porywczego i dumnego awanturnika zmienił się w przykładnego, pokornego i uduchowionego człowieka. Uzyskawszy przebaczenie Klucznika, zmarł.

Andrzej Kmicic – bohater *Potopu* Henryka Sienkiewicza – to pochodzący ze zubożałej szlachty, pewny siebie młodzieniec. Z natury był porywczy, prowadził hulawczy tryb życia, ale pozostawał wierny swoim przekonaniom. Miał w sobie ogromną żądzę zemsty, często podejmował impulsywne decyzje i wdawał się w bójki. W wyniku brawury popełnił wiele błędów, m.in. strzelał do portretów Billewiczów w Wodoktach, podpalił Wołmontowicze oraz porwał Oleńkę Billewiczównę, kiedy ta dowiedziała się o jego występkach i chciała go porzucić.

Kmicic uświadomił sobie jednak swoje błędy i zaprzagnął odkupić winy. W tym celu pojawił się na dworze księcia Janusza Radziwiłła i przysiągł mu wierną służbę, sądząc, że magnat przystąpi do obrony kraju. Ten jednak publicznie opo-

wiedział się po stronie Szwedów. W tej sytuacji Kmicic znalazł się w potrzasku, gdyż mimo odczuwanej przez niego potrzeby walki o ojczyznę był związany przysięgą wierności. Wiedział, że zhańbił swoje nazwisko i zdecydował się odkupić winy poprzez walkę w obronie ojczyzny. Przybrał nowe nazwisko (Babinicz) i stał się oddanym patriotą. Ogromne znaczenie zaczęła mieć dla niego również wiara. W imię Boga oraz Rzeczypospolitej gotów był do szlachetnych czynów, a nawet poświęcenia własnego życia – wiernie bronił Jasnej Góry, wysadził szwedzką kolumnę, walczył w wąwozie ze Szwedami oraz uratował króla. Pod wpływem życiowych doświadczeń Andrzej Kmicic przeszedł całkowitą przemianę. Stał się niezłomnym, oddanym ojczyźnie rycerzem. Odzyskał także dobre imię oraz miłość ukochanej kobiety.

Podsumowanie

Bohaterowie literaccy uświadamiają czytelnikowi, że można naprawić błędy popełnione w przeszłości. Aby to zrobić, należy wyrazić skruchę i przejść przemianę wewnętrzną, poprzez którą zmieni się postrzeganie świata. Doskonałym tego przykładem są przywołane historie Jacka Soplicy i Andrzeja Kmicica.

Literatura uzupełniająca:

H. Krukowska, *„Pan Tadeusz” jako czysta poezja*, Białystok 2016.

Ważne pojęcia:

niespełniona miłość

odkupienie win

przemiana wewnętrzna

wina i zadośćuczynienie

Ilustracja do III Księgi *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza
Źródło: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego
w Lublinie (Biblioteka Cyfrowa),
<http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/docmetadata?id=23439&from=publication>

Laura Anastazja Czyż

WALKA DOBRA ZE ZŁEM O DUSZĘ LUDZKĄ

Omów zagadnienie na podstawie *Dziadów* części III Adama Mickiewicza.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Życie ludzkie jest nieustanną wędrówką, podczas której doświadczamy zarówno dobra, jak i zła. Człowiek, choć wyposażony w wolną wolę, czyli nieograniczoną możliwość decydowania o sobie, jest z natury istotą niedoskonałą, podatną na wpływ otoczenia, które nie zawsze jest źródłem trafnych rad. Niejednokrotnie idzie za niewłaściwym przykładem, jest nieświadomy zła, którego doświadcza i które przekazuje dalej innym. W chwilach słabości, kiedy idee i pragnienia danej jednostki są najważniejsze, nie zdaje sobie sprawy z popełnionych przez siebie błędów, co skutkuje nieprzyjemnymi konsekwencjami. Wówczas dusza, która „stanowi o tożsamości człowieka i jest źródłem ludzkiego poznania”¹, cierpi. Konflikt wewnętrzny spowodowany skrajnymi i sprzecznymi emocjami niejednokrotnie może przytłoczyć człowieka. Potrzebuje on wtedy mieć u boku kogoś, kto pomoże dokonać słusznego wyboru, wysłucha i zapewni bezgraniczne wsparcie.

¹ *Dusza*, w: *Encyklopedia PWN*,

<https://encyklopedia.pwn.pl/encyklopedia/dusza.html> [dostęp: 26.03.2023].

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: Dobro zwycięży w walce ze złem o duszę ludzką, jeśli człowiek kieruje się w życiu wartościami, a odrzuca to, co niegodziwe.

Argumenty

Głównym bohaterem *Dziadów* części III Adama Mickiewicza jest Gustaw, który pod wpływem prorocznego snu przechodzi przemianę z romantycznego kochanka w Konrada – kochanka ojczyzny, przedkładającego nad sprawy prywatne dobro publiczne: wolność ojczyzny i szczęście ludzkości. W *Prologu* dowiadujemy się, że Anioł Stróż na prośbę matki więźnia opiekuje się jego duszą i próbuje przekazać mu wiedzę o przyszłości. Nie jest to jednak proste ze względu na nierozbudzoną jeszcze świadomość śpiącego, który nie potrafi zinterpretować sensownego marzenia. Anioł daje mężczyźnie nadzieję, która pomaga mu znieść męczącą go samotność. Jednocześnie siły zła – Duchy Nocne, a następnie Duchy będące po lewej stronie – rozpoczynają walkę z Aniołami i Duchami znajdującymi się po stronie przeciwnej. W takim przedstawieniu walki dobra ze złem o duszę ludzką uwagę zwraca podział na postacie umiejscowione po stronie prawej i lewej. Te, które znajdują się po prawej, są dobre, cnotliwe i szlachetne. Podobne konotacje wyrazu *prawy* odzwierciedlają takie połączenia wyrazowe, jak: *prawa ręka* (zaufany pomocnik) czy *prawy człowiek* (ktoś uczciwy i szlachetny). Z kolei postaci Mickiewicza znajdujące się po lewej stronie są złe, fałszywe. Podobnie jak w poprzednim przypadku, w polszczyźnie również widoczne jest takie wartościowanie, czego przykładem są powszechnie używane związki wyrazowe: *mieć dwie lewe ręce* (być niezdarnym) czy *wstać lewą nogą* (mieć zły nastrój od rana).

Motywy jasno rozgraniczonych dobra i zła znaleźć można także w moralitetach, czyli późnośredniowiecznych utworach dramatycznych, obrazujących losy bohatera stojącego przed wyborem zła lub dobra, żyjącego pomiędzy potępieniem a zbawieniem. Taki bohater nie miał cech jednostkowych, które wyróżniałyby go, lecz był uosobieniem ludzkości. Ważna w tym kontekście jest również walka o du-

szę człowieka (*psychomachia*), tocząca się między spersonifikowanymi cnotami i występami. Los bohatera zależał od wyniku tej walki i wyborów, jakich sam dokonywał: mógł być albo zbawiony, albo potępiony i skazany na męki piekielne.

W *Dziadach* światy ludzi i istot nadprzyrodzonych przenikają się. Pojedynek o duszę ludzką, jaki toczą dobro i zło w *Prologu*, można interpretować jako wewnętrzną walkę głównego bohatera, bitwę toczoną z samym sobą. Jej konsekwencją jest symboliczna śmierć Gustawa i równie symboliczne narodziny Konrada. Prolog zamykają słowa Ducha, istoty neutralnej (ani złej, ani dobrej), z których płynie uniwersalna prawda:

Człowieku! gdybyś wiedział, jaka twoja władza!
 Kiedy myśl w twojej głowie, jako iskra w chmurze,
 Zabyśnie niewidzialna, obłoki zgromadza,
 I tworzy deszcz rodzajny lub gromy i burze;
 Gdybyś wiedział, że ledwie jedną myśl rozniecisz,
 Już czekają w milczeniu, jak gromu żywioły,
 Tak czekają twej myśli — szatan i anioły:
 Czy ty w piekło uderzysz, czy w niebo zaświecisz
 A ty jak obłok górny, ale błędny, pałasz
 I sam nie wiesz, gdzie lecisz, sam nie wiesz, co zdziałasz
 Ludzie! każdy z was mógłby, samotny, więziony,
 Myślą i wiarą zwać i podźwigać trony².

Dlatego postacie nadprzyrodzone w *Dziadach* drezdeńskich³, takie jak Anioł Stróż, Chór Duchów Nocnych czy Belzebub, nie powinny być odczytywane do-

² A. Mickiewicz, *Dziady* (część III), s. 9, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/dziady-dziady-poema-dziady-czesc-iii.pdf> [dostęp: 26.03.2023].

³ Część III *Dziadów* powstała w Dreźnie w 1832 roku.

słownie, lecz jako alegorie poszczególnych wartości (np. prawdy lub wiary), kształtujących postawę każdego człowieka.

Motyw walki dobra ze złem występuje także w jednej z najważniejszych scen III części *Dziadów – Wielkiej Improwizacji*. Konrad zaczyna konkurować z Bogiem, wypowiadając głośno bluźnierstwa przeciwko Niemu i dopuszczając tym samym do chwilowego zwycięstwa sił nieczystych. Jego słowa stanowią wyjątkową okazję dla diabłów na zdobycie duszy więźnia, jednak – podobnie jak w *Prologu* – na jej straży stoją anioły. W końcowych fragmentach monologu Konrada, kiedy ten ma już obrazić Boga, nazywając go carem, jeden z diabłów nie wytrzymuje i kończy wypowiedź za bohatera, dzięki czemu więźniowi udaje się uniknąć całkowitego potępienia. Pycha, którą kieruje się bohater, zostawia jednak po sobie nieusuwalny znak – na czole mężczyzny pojawia się kropka, którą można odczytać jako symbol ciężkiego grzechu.

Walka dobra ze złem nie zawsze jest tylko walką wewnętrzną, czego przykładem jest scena III (akt I) *Dziadów*. Do opętanego przez diabła Konrada zostaje wezwany ksiądz Piotr, który dostrzega przyczynę jego szaleństwa. Dzięki nieustającym modlitwom zło, które tkwi w więźniu, zostaje wypędzone. Jednocześnie grzesznik z pomocą Archaniołów, którzy pod wpływem szczerzej wiary księdza Piotra i jego długiej służby Bogu zgadzają się prosić Boga o łaskę, otrzymuje szansę na odpokutowanie swych win.

Motyw walki dobra ze złem został również podjęty w *Boskiej komedii* Dantego Alighieri. Główny bohater, Dante, jako śmiertelnik przechodzi przez piekło (przestrzeń bezdennego cierpienia), czyściec (miejsce pośmiertnej pokuty) i raj (boską krainę dobra) w towarzystwie przewodników: Wergiliusza (mistrza-autorytetu) oraz Beatrycze (ukochanej kobiety). Podczas wędrówki mężczyzna nie tylko widzi straconych, pokutujących oraz tych, którzy zasłużyli na życie wieczne, lecz także sam doświadcza dobra i zła. Na początku utworu, w Pieśni I w części zatytułowanej *Piekło*, Dante spotyka w gęstym lesie trzy dzikie zwierzęta, będące symbolem trzech grzechów głównych: panterę (rozpusta zmysłowa), lwa (pycha) i wilczycę (chciwość). Ostatnie zwierzę zapędza bohatera nad przepaść, odbierając mu na-

dzieję na ratunek. Jednak dzięki pomocy Wergiliusza, który radzi: „Idź za mną, będę twoim przewodnikiem / I przeprowadzę przez królestwo wieczne”⁴, Dante może bezpiecznie przejść dalszą drogę.

Podsumowanie

Temat walki dobra ze złem był podejmowany w literaturze już od czasów średniowiecza, czego przykładem są zachowane moralitety oraz *Boska komedia* Dantego Alighieri. Jest to bardzo uniwersalny i chętnie wykorzystywany przez artystów motyw. W czasach polskiego romantyzmu sięgnął po niego m.in. Adam Mickiewicz w III części *Dziadów*, udowadniając, że każdy człowiek niejednokrotnie odbywa wewnętrzną walkę, podczas której ścierają się ze sobą siły dobra i zła.

Literatura uzupełniająca:

Z. Kaźmierczyk, *Słowiańska psychomachia Mickiewicza*, Gdańsk 2012.

Ważne pojęcia:

dobro

grzech

psychomachia

walka dobra ze złem

wartości

zło

⁴ D. Alighieri, *Boska komedia*, s. 22,

<https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/boska-komedia.pdf> [dostęp: 26.03.2023].

Scena z *Dziadów* w inscenizacji Stanisława Wyspiańskiego
(Teatr Miejski w Krakowie, premiera 31.10.1901)

Źródło: Wikisource,

https://pl.wikisource.org/wiki/Dziady_część_III

Laura Anastazja Czyż

FUNKCJE SNU I WIDZENIA W UTWORZE LITERACKIM

Omów zagadnienie na podstawie *Dziadów* części III Adama Mickiewicza.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Motyw snu i widzenia stanowi przedmiot zainteresowania pisarzy różnych epok. Tym, co łączy różne perspektywy postrzegania snu i widzenia sennego, jest pytanie o ich istotę i funkcje. Z rozmaitych przedstawień literackich wynika, że sen jest postrzegany nie tylko jako zwykła czynność fizjologiczna, lecz także jako „fantazja, marzenie, wizja, coś, co wydaje się nierzeczywiste”¹. Według Sigmunda Freuda marzenia senne odnoszą się do ukrytych w ludzkiej podświadomości pragnień. Ich zadaniem jest ukazać człowiekowi to, co w nim nieświadomione. Należy zwrócić także uwagę na różnicę między snem a widzeniem sennym, które jest stanem świadomości rozpiętym między snem a jawą. Może być ono zarówno zwykłą ułudą, jak i wróżbą, która spełni się w przyszłości. Ponadto sen stanowi odzwierciedlenie sfery duchowej, a więc jest związany z wymiarem metafizycznym, którym interesowali się m.in. romantycy. Największe znaczenie w tej epoce miało to, co niepoznawalne i metafizyczne, a więc oddalone od realizmu.

¹ *Sen*, w: *Wikisłownik, wolny słownik wielojęzyczny*,
<https://pl.wiktionary.org/wiki/sen> [dostęp: 27.03.2023].

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: Sen i widzenie senne mają służyć człowiekowi w ukazaniu jego przyszłości, odkryciu prawdziwej natury ludzkiej, a także wy tłumaczeniu wielkich dziejowych zdarzeń.

Argumenty

Oniryzm jest jednym z głównych elementów składających się na konstrukcję literacką *Dziadów* części III Adama Mickiewicza. Jak wynika z utworu, sen może pełnić funkcję profetyczną, czyli przepowiadać to, co ma się wydarzyć w przyszłości. Profetyzm jest „zjawiskiem polegającym na głoszeniu prorocत्व przez ludzi (prorok) powołujących się na natchnienie od Boga”². Właściwe odczytanie marzenia sennego pozostaje jednak po stronie śniącego i jego wiary w to, że ma ono głębsze przesłanie, a nie jest jedynie wytworem ludzkiej wyobraźni. Świadczą o tym słowa głównego bohatera, który naprzemiennie budzi się i zasypia, nie mogąc znaleźć ukojenia w śnie.

Czyż nie umiem rozróżnić marzeń od pamięci?
Chyba mnie wmówią, że moje więzienie
Jest tylko wspomnienie.
Mówią, że senne czucie rozkoszy i kaźni
Jest tylko grą wyobraźni; —
Głupi! za ledwie z wieści wyobraźnią znają
I nam wieszczom o niej bają!
Bywałem w niej, zmierzyłem lepiej jej przestrzenie
I wiem, że leży za jej granicą — marzenie.
Prędzej dzień będzie nocą, rozkosz będzie kaźnią,
Niż sen będzie pamięcią, mara wyobraźnią.

² *Profetyzm*, w: *Encyklopedia PWN*,
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/profetyzm;3962465.html> [dostęp: 27.03.2023].

kładzie się i wstaje znowu — idzie do okna

Nie mogę spocząć, te sny, to straszą, to łudzą:

Jak te sny mię trudzą!

(*drzemie*)³

W *Prologu* wyłania się obraz męczzonego snami więźnia, któremu Anioł Stróż na prośbę matki pokazuje, co czeka na niego w niebie. Śniący przez długi czas nie jest w stanie pojąć znaczenia obrazów pokazywanych mu przez jego opiekuna – dopiero pod koniec sceny uświadamia sobie, co chce przekazać istota nadprzyrodzona. Jednak opacznie rozumie sens anielskiej przepowiedni, brzmiącej: „Ty będziesz znowu wolny, my oznajmić przyszli”⁴. Gustawowi-Konradowi wydaje się, że jego wolności zagraża car, który może wygnać go z ukochanego kraju. Bohater wie, że jego artystyczna dusza byłaby wtedy samotna, niezrozumiana przez ludzi – musi podjąć decyzję i dokonać zmiany osobowości. Świadomy sen, którego doświadcza więzień, jest motywacją do odrzucenia przeszłości w imię przyszłości, co zostało symbolicznie ujęte w słowach: „Umarł Gustaw, narodził się Konrad”, napisanych kredą przez Konrada na ścianie celi więziennej.

Inną funkcją snu jest ukazanie prawdziwej natury człowieka. Na co dzień ludzie mogą wydawać się takimi, jakimi ich widzimy. Jednak często skrywają oni swoje prawdziwe uczucia i nie pokazują ich na zewnątrz. Jednym z powodów takiego zachowania mogą być złe i fałszywe intencje, które świadczą o tym, czy nasza postawa jest słuszna czy nie. Sen (szczególnie koszmar senny) jest więc narzędziem do obnażenia wnętrza każdego z nas – demaskuje głęboko ukryte ludzkie myśli, podaje w wątpliwość głoszone przez nas poglądy, wyjawia chowane przed światem sekrety.

³ A. Mickiewicz, *Dziady* (część III), s. 6–7,

<https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/dziady-dziady-poema-dziady-czesc-iii.pdf> [dostęp: 27.03.2023].

⁴ Tamże, s. 8.

Snów doświadcza również inny bohater *Dziadów* drezdeńskich – Senator Nowosilcow, pomocnik cara. W scenie VI, znanej również jako *Sen Senatora*, wyłania się obraz człowieka kierującego się w życiu jedynie wartościami hedonistycznymi, czyli takimi, które oscylują jedynie wokół przyjemności. Senator, który decydował o wywózkach młodzieży wileńskiej na Syberię, wydając wyrok śmierci na wielu młodych, niewinnych ludziach, jest już za życia potępiony. Diabły bawią się duszą grzesznika, zsyłając na niego senny koszmar:

DIABŁY

zstępują widomie

Teraz duszę ze zmysłów wydrzem, jak z okucia
Psa złego;
lecz nie całkiem, nałożym kaganiec,
Na wpół zostawim w ciele, by nie tracił czucia;
Drugą połowę wlecmy aż na świata kraniec,
Gdzie się doczesność kończy, a wieczność zaczyna,
Gdzie z sumnieniem graniczy piekielna kraina;
I złe psisko uwiężem tam, na pograniczu:
Tam pracuj, ręko moja, tam świstaj, mój biczu.
Nim trzeci kur zapieje, musim z tej męczarni
Wrócić zmordowanego, skalanego ducha;
Znowu przykuć do zmysłów jako do łańcucha,
I znowu w ciele zamknąć jako w brudnej psiarni⁵.

W trakcie trwania koszmaru Senator nie może liczyć na żadną pomoc ze strony dobrych istot. W odróżnieniu od Konrada pomocnik cara jest bezwzględnie zły i nie zasługuje na zbawienie. W jego śnie powstaje wizerunek człowieka nastawionego wyłącznie na sukces zależny od łaski cara (tytuły, order, majątki). Choć grzesznik

⁵ Tamże, s. 51.

wie, że ludzie się go boją, a w kontaktach z nim jedynie udają szacunek i podziw, cieszy się: „Patrzą na mnie, zazdroszczą — nos w górę zadzieram: / O rozkoszy! umieram, z rozkoszy umieram!”⁶. Kiedy Diabły zamieniają piękny sen w koszmar, najpełniej pokazuje się prawdziwa natura Nowosilcowa. Urzędnik cara kieruje się egoizmem, bezwzględnie dąży do celu. Brak jakiegokolwiek dobra w tym człowieku uniemożliwia mu zbawienie.

Stanem nieco różniącym się od snu jest widzenie. Człowiek przeżywa wówczas chwile, w których trudno jest mu odróżnić jawę od marzenia sennego. Widzenie pełni funkcję profetyczną – spływa na osobę bezpośrednio od Boga, nie zaś za pośrednictwem sił dobra (aniołów). Oznacza to, że człowiek musi się charakteryzować wyjątkową wiarą i skromnością, postępować dobrze i nie grzeszyć, aby doświadczyć tego rodzaju łaski. Widzenie jest również świadomą wizją przyszłości, która stawia śmiertelników w roli obserwatorów wielkich wydarzeń dziejowych.

Scena V, zwana *Widzeniem Księdza Piotra*, również została zachowana w konwencji onirycznej, jednak odbiega od pozostałych literackich obrazów. Podczas wizji Ksiądz Piotr, uznany przez Stwórcę za godnego wiedzy, poznaje odpowiedź na pytanie, dlaczego jego ojczyzna cierpi z powodu zaborów. Ukazuje mu się obraz kibitek⁷ zmierzających na Syberię, w których zakonnik dostrzega przyszłego wybawcę narodu polskiego o symbolicznym imieniu: czterdzieści i cztery.

Patrz! — ha! — to dziecię uszło — rośnie — to obrońca!
Wskrzesciel narodu, —
Z matki obcej; krew jego dawne bohaterzy,
A imię jego będzie czterdzieści i cztery⁸.

⁶ Tamże, s. 50.

⁷ Kibitka — wóz służący do przewozu więźniów.

⁸ A. Mickiewicz, *Dziady* (część III), s. 46,

<https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/dziady-dziady-poema-dziady-czesc-iii.pdf> [dostęp: 27.03.2023].

Następnie Ksiądz Piotr widzi sceny z Pisma Świętego, będące metaforą trudnej sytuacji Polski. Gal (Herod) wydaje wyrok na niemowlęta z okolic Betlejem. Przywołanie tej sceny biblijnej i zestawienie jej z ówczesną rzeczywistością kreuje obraz, według którego Imperium Rosyjskie (Herod) skazuje na śmierć młodzież wileńską (niemowlęta), a przypatruje się temu tłum zgromadzonych ludzi (świat, inne państwa). Kolejne wizje nawiązują do drogi krzyżowej Jezusa Chrystusa oraz momentu Jego ukrzyżowania. Naród polski (Chrystus) zmuszony jest nieść, podobnie jak Zbawiciel, krzyż o długich ramionach, składający się z trzech części. Krzyż ten jest alegorią tragicznego losu Polski ukształtowanego przez zaborców: Prusy, Austrię i Rosję. Wizja Księdza Piotra kończy się słowami, które wskazują na to, że naród polski przetrwa dziejowe klęski dzięki Wybawicielowi, który zmartwychwstanie i jako Boska istota wstawi się za umęczonym krajem i pokona jego ciemnych ludzi.

To namiestnik wolności na ziemi widomy!
On to na sławie zbuduje ogromy
Swego kościoła!
Nad ludy i nad króle podniesiony;
Na trzech stoi koronach, a sam bez korony:
A życie jego — trud trudów,
A tytuł jego — lud ludów;
Z matki obcej, krew jego dawne bohaterzy,
A imię jego czterdzieści i cztery.
Sława! sława! Sława!⁹

Motyw snu został zawarty w wielu innych dziełach literackich, czego przykładem jest między innymi *Makbet* Williama Shakespeare'a. Tytułowy bohater z pomocą żony dokonał morderstwa swojego zwierzchnika i przyjaciela — króla Dunkana. Zarówno mężczyzna, jak i kobieta nie są w stanie unieść ciężaru swej zbrodni, czego efektem są koszmary senne przenoszące się na jawę (obłąd Lady

⁹ Tamże, s. 47.

Makbet, pragnącej zmyć skrwawione ręce) lub zupełna bezsenność. Sen służy odpoczynkowi i jest nagrodą za przepracowane dni, a także odzwierciedla stan psychiczny, duchowe wnętrze człowieka. W dramacie Shakespeare'a zaburzenia snu są karą za popełnienie grzechu ciężkiego, co potwierdzają słowa samego Makbeta wypowiedziane tuż po zabiciu króla i będące zapowiedzią tego, co się stanie:

Zda się, żem słyszał głos: „nie zaśniesz więcej!
Makbet sen zabił, zabił sen niewinny,
Sen, co rozplata trosk zwiłtany motek,
Śmierć dnia każdego, ciężkiej pracy kąpiel,
Ożywczy balsam utrapionej myśli,
Wielkiej natury drugie ludziom danie,
Przysmak najlepszy biesiady żywota”¹⁰.

Podsumowanie

Funkcje snu i widzenia sennego są rozmaite. Marzenia senne mogą służyć ukazaniu przyszłości temu, kto jest gotowy na odczytanie ich treści i zrozumienie metaforycznego przesłania. Sny są również analizą wnętrza człowieka – odzwierciedleniem jego stanu psychicznego, zależnego od pragnień, myśli czy poglądów. Ponadto niektórzy ludzie doznają widzeń sennych, a więc stanów między snem a jawą, podczas których ukazują im się wyjątkowe obrazy przyszłości. W odróżnieniu od snu, którego jedną z funkcji jest profetyzm, widzenie senne czyni śpiącego obserwatorem widzianych wydarzeń, nie zaś ich aktywnym uczestnikiem. Ze względu na oczyszczającą funkcję snu może być on postrzegany w kategoriach kary (bezsenność, zaburzenia snu) i nagrody (błogi sen niosący zmęczonemu odpoczynek).

¹⁰ W. Shakespeare, *Makbet*, s. 23–24,

<https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/makbet.pdf> [dostęp: 27.03.2023].

Literatura uzupełniająca:

A. Witkowska, *Oniologia i oniromania*, „Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja” 1973, nr 2 (8), s. 43–54.

M. Kuziak, „*Sen polski*”: przypadek romantyków i nie tylko, „Teksty Drugie” 2016, nr 5, s. 97–121.

Ważne pojęcia:

oniryzm

profetyzm

sen

widzenie

Natalia Zaremba

FUNKCJA WĄTKÓW BAŚNIOWYCH I FANTASTYCZNYCH W UTWORZE LITERACKIM

Omów zagadnienie na podstawie *Balladyny* Juliusza Słowackiego.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Utwory fantastyczne są jednym z pierwszych źródeł poznania człowieka. Funkcjonowały one w dawnej kulturze naszych przodków, która skupiała się wyłącznie na przekazie ustnym. W romantyzmie zauważalny jest artystyczny zwrot ku słowiańszczyźnie. Pisarze tej epoki wykazywali duże zainteresowanie folklorem, przez co podania ludowe stały się nowym środkiem ekspresji literackiej. Romantyczni twórcy reinterpreterowali folklorystyczne wątki, unowocześniali je oraz nadawali im nowe, często symboliczne znaczenia. Część romantycznych twórców wykorzystwała baśniowy moralizm w swojej twórczości dramatycznej, czego przykładem jest *Balladyna* Juliusza Słowackiego.

Ważnymi terminami w kontekście analizowanego tematu są te, oznaczające istotne dla epoki pojęcia: „fantastyka” i „baśń”. W tekstach fantastycznych kluczową rolę odgrywają elementy nadprzyrodzone, nienależące do świata realnego, rządzące się własną, inną od rzeczywistej, racjonalnością. Fantastyka czerpie inspirację z otaczającego świata, na przykład ze sfery naukowej (wynałazki, technologie). Świat przedstawiony osadzony bywa w odległej przyszłości względem czasu, w którym sytuuje się czytelnik. W baśniach natomiast, gatunkowo pochodnych od fantastyki, dominuje cudowność, magiczność bohaterów i świata przedstawionego. Na ukształtowanie gatunku wpływ mają odniesienia do folkloru, wierzeń ludo-

wych, a także przekonanie o przenikaniu się świata materialnego z duchowym. Ważnym elementem jest współistnienie bohaterów ludzkich, zwierzęcych i mających nierzeczywiste pochodzenie: elfów, skrzatów, wrózek, czarownic. Baśń obrazuje wiarę w ingerencję sił nadprzyrodzonych w życie ludzi, zawiera antropomorficzną wizję przyrody, wskazuje niepisane normy moralne.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: W *Balladynie* Juliusza Słowackiego wątki baśniowe i fantastyczne pełnią funkcję moralistyczną. Pisarz dzięki konwencji baśniowej ukazał ludzkie słabości, a także konsekwencje, jakie niesie za sobą popełnienie zbrodni. W świecie przedstawionym *Balladyny* funkcjonuje ludowe prawo i ludzie przestrzegający go kierują się zasadą „nie ma winy bez kary”.

Argumenty

W omawianym utworze obecne są elementy konwencji fantastycznej – widoczna jest baśniowa, harmonijna dwuplanowość świata rzeczywistego i nadprzyrodzonego. Baśniowe tło tworzą fantastyczne postaci i zdarzenia zaczerpnięte z ludowych podań, magiczne przedmioty czy zaklęcia. Postacie nadprzyrodzone wpływają na losy bohaterów realnych. Ponadto magiczne stworzenia są alegorią ludzkich wad. Goplana – nimfa wodna, królowa natury, którą można uosabiać ze słowiańską rusałką – jest zazdrosna o Grabca, młodzieńca zakochanego w *Balladynie*. Pani Gopła pragnie pozbyć się rywalki, dlatego podstępem, przy pomocy swoich poddanych elfów, Skierki i Chochlika, doprowadza do małżeństwa wiejskiej dziewczyny z księciem Kirkorem. Jednakże, kiedy Goplana dostrzega mroczne konsekwencje swoich działań (morderstwa dokonane przez *Balladynę*), popada w rozpacz. Jej celem było jedynie rozdzielenie Grabca i młodej kobiety. Nimfa postanawia opuścić nadgoplańską krainę, ponieważ odczuwa silne wyrzuty sumienia.

W *Balladynie* występują liczne fantastyczne symbole. Jednym z nich jest krwawiąca blizna znajdująca się na czole głównej bohaterki. Pojawia się ona po doko-

naniu przez Balladynę pierwszego zabójstwa. Czerwona, permanentna plama symbolizuje zbrodnię, o której kobieta nie może zapomnieć. Oznacza to również, że w świecie magicznej natury zbrodnia zawsze zostanie ujawniona, a osoba, która ją popełniła, poniesie konsekwencje. Warto również zwrócić uwagę na to, że Grabiec, kochanek Balladyny, został zamieniony przez Goplanę w wierzbę. W wierzeniach naszych przodków drzewo to było symbolem śmierci bądź wędrówki do piekieł.

Kolejnym baśniowym wątkiem w omawianym dziele jest deterministyczna wizja świata (czyli przekonanie o wpływie przeszłych wydarzeń na teraźniejszość i przyszłość). Pisarz, odwołując się do podań ludowych, doprowadził do szczęśliwego zakończenia swojego dramatu, według którego dobro triumfuje, a zło zostaje ukarane. Po dokonaniu zabójstwa siostry Balladyna dąży do ukrycia wszelkich śladów świadczących o jej winie. Bohaterka powiedziała matce, że Alina uciekła z nieznanym mężczyzną. Ponadto, kobieta ukrywa symboliczne znamię pod opaską. W późniejszych częściach utworu, kiedy poszczególne osoby dowiadują się o zbrodni popełnionej przez bohaterkę, Balladyna – sama lub za pośrednictwem swoich poddanych – pozbawia życia wszystkich, którzy mogliby wyjawić jej sekret. W ostatnim akcie dramatu królowa skazuje samą siebie na śmierć i po wypowiedzeniu wyroku zostaje porażona piorunem. W dziele Słowackiego za triumf dobra i baśniowe, szczęśliwe zakończenie uznaje się karę, jaka spotkała Balladynę za wszystkie morderstwa.

Fantastyczne wątki pojawiają się również w *Dziadach* cz. II Adama Mickiewicza. Metafizyczne postacie, jakimi są duchy Józia i Rózi, Zosi oraz Widmo Złego Pana, nie ingerują w życie ziemskich bohaterów, lecz pojawiają się, aby opowiedzieć swoje historie i wyjaśnić, jakie konsekwencje wiążą się z nieodpowiednim prowadzeniem życia ziemskiego. Czytelnik dowiaduje się, że nieudzielenie pomocy potrzebującym skutkuje wiecznym potępieniem. Ponadto pragnienie miłości, którego duch Pasterki nie może zaspokoić, jest wynikiem odrzucania uczuć kochanków w trakcie ziemskiej egzystencji bohaterki. Natomiast winą duchów lekkich – Józia i Rózi, dzieci rozpieszczanych za życia przez matkę – jest niedoznanie cierpienia za życia.

Adam Mickiewicz w przytoczonym utworze wprowadził ludową zasadę moralną, opierającą się na prawdach serca i intuicji: „nie ma winy bez kary”. Z *Dziadów* cz. II wynika, iż nawet najmniejsze przewinienie na ziemi niesie za sobą konsekwencje, które będą odczuwalne po śmierci. Ludzie mogą jednak pomóc duchom, np. przez ofiarowanie duszyczkom Józia i Rózi ziarna gorczycy (symbolu cierpienia), które pomoże im w dostaniu się do nieba. Wiąże się to również z motywem baśniowej przemiany: bohaterowie w trakcie utworu dojrzewają, a pierwsze doznane cierpienie pozwala im odkupić winę. Chcąc zasłużyć na zbawienie, trzeba osiągnąć pełnię człowieczeństwa, poznać, czym jest nie tylko radość i szczęście, lecz także cierpienie i gorycz.

Podsumowanie

Wątki baśniowe i fantastyczne w omówionych utworach Juliusza Słowackiego oraz Adama Mickiewicza służą przybliżeniu czytelnikom ludowej zasady, według której nie ma winy bez kary. Balladyna próbowała uniknąć odpowiedzialności za zabicie swojej siostry, jednakże magiczne postacie ingerujące w jej życie, a także symboliczna krwawa blizna uniemożliwiły jej ucieczkę od skutków zbrodniczych działań. Z kolei fantastyczni bohaterowie *Dziadów* opowiadają historie o swoich winach, aby przestrzec ludzi przed podobnym, niegodziwym postępowaniem, którego skutki są odczuwalne w życiu pozagrobowym.

Literatura uzupełniająca:

V. Wróblewska, *Słownik polskiej bajki ludowej*, Toruń 2018.

Ważne pojęcia:

baśniowość

fantastyka

konsekwencje

wina i kara

Natalia Bielawska

WINKELRIEDYZM JAKO ROMANTYCZNA IDEA POŚWIĘCENIA

Omów zagadnienie na podstawie *Kordiana* Juliusza Słowackiego.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Winkelriedyzm to romantyczna idea, propagująca poświęcenie jednostki dla dobra ogółu, ojczyzny, wywodząca się ze szwajcarskich podań i legend dotyczących Arnolda Winkelrieda.

Arnold Winkelried był postacią fikcyjną, średniowiecznym bohaterem, który według szwajcarskich legend w bitwie pod Sempach w 1386 roku przeciwko Austriakom ruszył do ataku z okrzykiem: „Droga dla wolności!”, w ten sposób skierował na siebie atak przeciwników i przyjmując włócznię we własną pierś, spowodował wyłom w szeregach wroga i przyczynił się do wygranej rodaków. Został symbolem poświęcenia dla dobra ojczyzny, ofiarowania siebie na rzecz większej idei.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście historycznoliterackim

Teza: Winkelriedyzm to jedna z romantycznych idei propagująca poświęcenie jednostki dla dobra ogółu.

Argumenty

Pierwszą sceną *Kordiana* Juliusza Słowackiego, w której możemy doszukiwać się omawianego motywu, jest rozmowa z Grzegorzem, wiernym sługą tytułowego bohatera, który opowiada mu trzy bajki, w tym poruszającą historię młodego oficera oddziałów polskich, Kazimierza, biorącego udział pod wodzą Napoleona w wyprawie moskiewskiej w 1812 roku. Został on wraz z innymi żołnierzami wzięty do niewoli i zesłany na Syberię. Polacy zaplanowali ucieczkę, ale Rosjanie odkryli ich spisek. Wywiedli Kazimierza i jego towarzyszy nad pokrytą krami lodu Wołgę. Jeńcy, mający za plecami rzekę, zostali z trzech stron otoczeni przez pułk Baszkirów. Kazimierz, chcąc umożliwić innym żołnierzom ucieczkę, rzucił się na tatarskiego pułkownika i pozbawił go życia. Niestety wtedy sam również zginął. Grzegorz, opowiadający tę przejmującą historię, odgrywa w dramacie rolę duchowego przewodnika Kordiana, który ma kształtować jego moralność i ukazywać mu właściwą drogę, między innymi za pomocą snutych opowieści, mających pomóc głównemu bohaterowi w odnalezieniu motywacji i celu działania.

Winkelriedyzm jest szczególnie widoczny w scenie rozgrywającej się na Mont Blanc. W wygłoszonym tam przez przechodzącego przemianę duchową Kordiana monologu padają słowa: „Polska Winkelriedem narodów! / Poświęci się, choć padnie jak dawniej! jak nieraz! / Nieście mię, chmury! nieście, wiatry! nieście, ptacy!”¹. Bohater odwołuje się w nim do idei poświęcenia. Nie wierzy on jednak w nadprzyrodzoną sprawiedliwość i nie chce czekać na Boską interwencję. Wzywa więc Polaków do zaangażowania politycznego i podjęcia działania militarnego. Jest to moment, w którym Kordian postanawia poświęcić siebie i dokonać zamachu na cara Mikołaja I celem uwolnienia ojczyzny z rąk zaborcy. W tej scenie Kordian decyduje się na całkowite poświęcenie się ojczyźnie, odnajduje sens w działaniu, a nie biernym czekaniu na lepsze czasy. Wierzy, że zachęci rodaków do walki o niepodległość, a Polska stanie się Winkelriedem narodów.

¹ J. Słowacki, *Kordian*, s. 41, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/kordian.pdf> [dostęp: 4.06.2023].

Propagowana w *Kordianie* idea winkelriedyzmu jest polemiką z Mickiewiczowskim mesjanizmem, który według Słowackiego usypiał polski naród, o czym daje znać w *Prologu* dramatu, ścierając ze sobą różne koncepcje poprawy sytuacji Polski. Idea mesjanizmu polskiego mówiła o szczególnej roli naszej ojczyzny w historii narodów – w III części *Dziadów*, w widzeniu księdza Piotra, Polska nazwana zostaje Chrystusem narodów. Według Mickiewicza poświęcenie Polski miało przyczynić się do zmartwychwstania innych narodów i przywrócenia nowego ładu Europie. Oznaczało to wiarę w sprawiedliwość dziejową, która w końcu musi nastąpić. W *Kordianie* natomiast Słowacki popiera ideę aktywnego czynu, lecz jego bohaterowi nie udaje się wcielić jej w życie, czyli w tym przypadku zrealizować zamach na życie cara. Świadczy to o przekonaniu, że jednostka nie jest w stanie sama przeciwstawić się złu. Jedyną receptą na jego zwalczenie jest podjęcie wspólnego, zjednoczonego działania przez całe społeczeństwo na rzecz dobra narodu.

Podsumowanie

Winkelriedyzm jest jedną z propagowanych w romantyzmie postaw ideowych, które miały podtrzymać na duchu Polaków, chcących doprowadzić do odzyskania wolności ojczyzny. Skłania do podjęcia aktywnego działania, bo tylko ono może doprowadzić do pożądaných efektów. Przeciwwstawia się bierności mesjanizmu i ma tchnąć w czytelników ducha walki. Ten duch zaś, jak wynika z motta² utworu, w odpowiednim czasie będzie w stanie dokonać rzeczy wielkich.

² Więc będę śpiewał i dążył do kresu;
 Ożywię ogień, jeśli jest w iskerce.
 Tak Egipcjanin w liście z aloesu,
 Obwija zwiędłe umarłego serce;
 Na liściu pisze zmartwychwstania słowa;
 Chociaż w tym liściu serce nie ożyje,
 Lecz od zepsucia wiecznie się zachowa,
 W proch nie rozsypie... Godzina wybije,
 Kiedy myśl słowa tajemną odgadnie,
 Wtenczas odpowiedź będzie w sercu – na dnie.
 Juliusz Słowacki – *Lambro*

Literatura uzupełniająca:

Ł. Tkaczuk, „Kordian” jako romantyczny *homo viator*, „Do Źródeł. Rocznik Humanistyczny” 2016, R. XIV, z. 12/14, s. 7–21.

Ważne pojęcia:

mesjanizm

romantyzm

winkelriedyzm

wizje odzyskania niepodległości

Natalia Brzóska

KREACJE KOBIECE W LITERATURZE

Omów zagadnienie na podstawie *Lalki* Bolesława Prusa.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

O pierwszych archetypicznych przedstawieniach kobiet możemy przeczytać już w mitologii czy Biblii. Pojawiają się tam bohaterki charakteryzowane jako dobre, uległe i podporządkowane mężczyznom. Taki wizerunek kobiety propagowany jest również przez współczesną kulturę. Na kartach dzieł literackich możemy odnaleźć także inne sposoby przedstawiania płci pięknej, niemieszczące się w kanonie typowych kreacji kobiecych, np. *femme fatale*. Według *Słownika języka polskiego PWN* to kobieta fatalna, czyli tajemnicza, piękna i wyrachowana, przynosząca zgubę zakochanym w niej mężczyznom. Innym przykładem niestandardowego przedstawienia postaci kobiety w literaturze są bohaterki feministki, które walczą o swoje prawa.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: W literaturze pojawiają się różne kreacje kobiet. Obrazują one różnorodność postaw kobiet wobec otaczającego je świata.

Argumenty

W powieści realistycznej *Lalka* pióra Bolesława Prusa, zostały opisane losy kobiet żyjących w XIX wieku, pochodzących z różnych stanów społecznych.

Główną kobiecą bohaterką powieści jest Izabela Łęcka, wywodząca się z arystokracji. Dzięki swojej anielskiej urodzie uwodzi wielu mężczyzn. Jednym z nich jest Stanisław Wokulski, czterdziestosześcioletni kupiec wywodzący się ze zubożałej szlachty. W charakterze Łęckiej można dopatrzeć się wielu wad, które w dużej mierze wynikają ze sposobu wychowania jej przez ojca. Izabela jest egoistką, stawia siebie w centrum świata. Od narratora dowiadujemy się, że dla bohaterki światem tym jest ogród pełen zamków, a ona sama wyobraża sobie siebie jako boginię bądź nimfę. Ocenia innych przez pryzmat swojego wysokiego stanu społecznego, dlatego też nie chce poślubić Wokulskiego. Nie jest świadoma kłopotów finansowych, jakie pojawiły się w jej w rodzinnym domu, i nie potrafi realnie spojrzeć na otaczającą ją rzeczywistość. O jej odrealnieniu świadczy reakcja, jaką zaprezentowała podczas spotkania z robotnikami fabrycznymi. Przerażona ich wyglądem zwróciła się do ojca z pytaniem, czy Ci „straszni ludzie” nie zrobią niczego złego kobiecie. W kreacji postaci Łęckiej uwidocznione zostały nieomal wszystkie wady przypisywane arystokracji: jest egoistycznie zapatrzona w siebie, prowadzi nieproduktywne życie, oczekuje natychmiastowego spełnienia wszystkich jej kapryśków i zachcianek, skupia się jedynie na przyjemnościach i rozrywkach.

Przedstawicielką stanu mieszczańskiego jest natomiast młoda, samotna i piękna Helena Stawska. Trzydziestoletnia kobieta znalazła się w trudnej sytuacji życiowej – jej mąż, oskarżony o zabójstwo, uciekł z kraju w obawie przed utratą wolności (być może nawet zmarł za granicą). Od tej pory obowiązek utrzymania rodziny spadł na kobietę, która w XIX wieku miała ograniczone prawa do edukacji i pracy. Mimo przeciwności losu Stawska okazuje się bardzo zaradna i znajduje wyjście z tej sytuacji. Zarabia na utrzymanie, zajmując się typowymi kobiecymi robotkami: haftując, udzielając lekcji muzyki i angielskiego. Dobrze też wykonuje swoje obowiązki podczas pracy w sklepie, którą zapewnił jej Wokulski. Jednocześnie zajmuje się córeczką i schorowaną matką. Stawska jest przykładem silnej ko-

biety, która nie poddaje się i znajduje rozwiązanie w trudnych sytuacjach. W utworze podkreślone zostają jej zalety: dobroć i życzliwość dla innych. Helena jest przykładem kobiety wyemancypowanej, która zdobywa wykształcenie (ukończyła kurs buchalterii), pracuje i zarabia na siebie i dziecko.

Trzecią postacią kobiecą w *Lalce*, na którą warto zwrócić uwagę, jest Mariana. To kobieta pochodząca z najniższej warstwy społecznej, borykająca się z problemami finansowymi. Losy bohaterki z takich środowisk potwierdzają potrzebę postulatu pracy u podstaw. Dziewiętnastoletnia dziewczyna po zrezygnowaniu z pracy szwaczki, która nie przynosiła wystarczających dochodów, rozpoczyna pracę jako prostytutka. Z tego powodu jest negatywnie oceniana przez społeczeństwo i potępiana. Bohaterka nie jest szczęśliwa ze swojego losu, co widać w scenie, w której nie czuje się godna nawet spojrzeć na figurę Jezusa. Wokulski, widząc pokorę dziewczyny i nadzieję na zmianę życia, proponuje jej pobyt u sióstr zakonnych, co pozwala na zdobycie profesjonalnego zawodu i godny zarobek.

William Shakespeare w *Makbecie* oraz Juliusz Słowacki w *Balladynie* także umieszczają w swoich dziełach bohaterki typu *femme fatale*. Lady Makbet jest inteligentną i sprytną postacią, która dąży do władzy, działając niejako rękami swojego męża. Początkowo Makbet, ślepo wierzący swojej żonie, dokonuje zabójstwa na królu Dunkanie, które jest tylko początkiem serii mordów. Bohater zostaje królem Szkocji i małżeństwo zdobywa upragnioną władzę, jednak para popada w obłęd. Ambicje bohaterki prowadzą ją i jej partnera do zguby.

Balladyna również jest bohaterką pragnącą władzy. Powodowana jej żądzą, dopuszcza się okrutnych czynów: aby poślubić księcia Kirkora, zabija swoją siostrę, a później, jako żona władcy, popełnia kolejne zbrodnie, aby pozbyć się świadków swoich przestępstw.

Podsumowanie

Dzieła literackie pozwalają poznać rozmaite typy kobiet i wczuć się w ich sytuację społeczną. Pogłębione kreacje psychologiczne bohaterki – niezależnie od

epoki, w której są one tworzone, skupiają uwagę odbiorcy na głębi problematyki feministycznej.

Literatura uzupełniająca:

O. Tokarczuk, *Lalka i perła*, Kraków 2001.

Ważne pojęcia:

emancypacja kobiet

powieść realistyczna

praca organiczna

praca u podstaw

wizerunek kobiety

Zuzanna Kostro

MIŁOŚĆ JAKO SIŁA MOTYWUJĄCA DO DZIAŁANIA

Omów zagadnienie na podstawie *Lalki* Bolesława Prusa.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Wpływ miłości na ludzkie życie od zawsze był ulubionym tematem pisarzy, bez względu na to, w jakiej epoce tworzyli. Ukazywali ją jako siłę, dzięki której człowiek jest w stanie pokonać wszelkie trudności, a jego poświęcenie dla ukochanej osoby zyskuje ogromną wartość. Bohaterowie utworów przeżywali miłość zarówno szczęśliwą, odwzajemnioną, jak i nieszczęśliwą, w wyniku której zakochany nie mógł liczyć na sympatię ze strony obiektu swoich uczuć.

Dla twórców oraz czytelników w szczególności liczyły się czyny zakochanego bohatera, zwłaszcza te, dzięki którym stawał się on lepszym człowiekiem oraz pomagał potrzebującym, zmieniając ich życie na lepsze.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: Bolesław Prus ukazuje w swojej powieści pt. *Lalka*, że miłość motywuje człowieka do podejmowania różnych aktywności. Uczucie do pięknej Izabeli Łęckiej jest głównym motorem działań Stanisława Wokulskiego.

Argumenty

Główny bohater utworu – czterdziestosześcioletni kupiec Stanisław Wokulski, aby zbliżyć się do pięknej arystokratki Izabeli Łęckiej, wyrusza na wojnę rosyjsko-turecką w celu pomnożenia swojego majątku. Dzięki dostawom wojskowym udaje się mu zarobić 300 tysięcy rubli. Jak sam wspomina w rozmowie z Ignacym Rzeckim, codziennie ryzykował życie, jednak wolał to niż prowadzenie sklepu odziedziczonego po zmarłej żonie. Zdobyta fortuna pozwoliła mu wkraść się w łaski arystokracji, do której należała jego ukochana. Wokulski doskonale zdawał sobie sprawę z tego, że aby Łęcka spojrzała na niego łaskawym okiem, musiał albo mieć tytuł szlachcica, albo stać się bogatym kupcem. Miłość do Izabeli sprawiła, że mężczyzna ryzykował własne życie dla powiększenia majątku, który mógłby okazać się pomocny w zdobyciu szlachcianki.

Miłość do pięknej Izabeli jest głównym motorem działań zakochanego bohatera powieści. Może dlatego, gdy do Warszawy przyjeżdża włoski aktor Rossi, którym panna Łęcka jest zachwycona, Stanisław obiecuje ukochanej wyprawić przyjęcie dla gościa. Podczas przedstawienia Wokulski kieruje tzw. klaką, aby Rossi (i Izabela) był usatysfakcjonowany z występu. Wspiera też ochronkę ciotki Izabeli, hrabiny Joanny Karolowej, czy prowadzoną przez nią kwestę wielkopiątkową. Pod wpływem łaskawego traktowania przez Izabelę Wokulski zmienia swoje zachowanie: postanawia pomóc Krzeszowskiemu, jest wyrozumiały dla roztargnionego inkasenta, który zgubił 400 rubli oraz pomaga Mariannie – wynajmuje jej pokój u Wysockich oraz organizuje warsztat pracy. Wokulski dzięki miłości staje się empatyczny, skory do pomocy innym ludziom, otwarty na kontakt z drugim człowiekiem. Fascynacja panną Łęcką przysłania Wokulskiemu cały świat, jest obojętny na reakcje otoczenia, zaniepokojenie bliskich, drwiny czy krytykę obcych.

Innym przykładem uosobienia siły miłości motywującej bohaterów do działania jest postać Małgorzaty z dzieła Michała Bułhakowa *Mistrz i Małgorzata*. Kobieta, aby odzyskać ukochanego, zgadza się zostać gospodynią na balu Szatana. Kiedy wywiązuje się z powierzonego jej zadania, prosi również Wolanda o ukrócenie cierpień Friedy, uczestniczki balu i dzieciobójczyni, oraz o zwrócenie jej Mi-

strza. Szatan spełnia prośbę kobiety – Mistrz nie tylko wraca do Małgorzaty, lecz także odzyskuje równowagę psychiczną. Dzięki miłości, będącej motywacją do działania, kobieta ratuje ukochanego i zadreńczającą się Friedę, która dzięki wstawiennictwu Małgorzaty u Wolanda odzyskuje spokój.

Podsumowanie

Miłość ma ogromny wpływ na działanie zakochanych bohaterów literackich – główną motywacją ich postępowania jest silne uczucie do drugiej osoby. Sprawia ono, że dana postać nie potrafi być bierna. Widać to doskonale na przykładzie Wokulskiego, który pod wpływem miłości do Izabeli działa na wielu płaszczyznach: wyjeżdża na wojnę rosyjsko-turecką, współpracuje z przedstawicielami szlachty, ofiarowuje wysokie sumy podczas kwesty wielkopiątkowej, w której uczestniczą hrabina Karolowa i Izabela. W końcu, pod wpływem cieplejszych uczuć ze strony szlachcianki, Wokulski bezinteresownie pomaga innym, m.in. baronowi Krzeszowskiemu i Mariannie. Wokulski idealizuje Izabelę do tego stopnia, że kiedy w końcu poznaje prawdę o niej i pozbywa się złudzeń, nie potrafi dłużej żyć.

Literatura uzupełniająca:

J. Bachórz, *Wstęp*, w: B. Prus, *Lalka*, Wrocław 2019.

Ważne pojęcia:

inspiracja do działania

miłość

poświęcenie

Izabela Łęcka w sklepie Wokulskiego,
ilustr. Władysława Daszewskiego z wydania z 1956 roku
Źródło: Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie,
<https://muzeum.olsztyn.pl/1927-0,narodowe-czytanie-lalki-boleslawaprusa,23070.html>

Zuzanna Kostro

PRACA JAKO PASJA CZŁOWIEKA

Omów zagadnienie na podstawie *Lalki* Bolesława Prusa.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

W epoce pozytywizmu realizowano podstawowe programy: pracy u podstaw i pracy organicznej. Głównymi założeniami pracy u podstaw były działania zmierzające do poprawy losu polskiego ludu, w którym pozytywiści widzieli fundament dalszego istnienia narodu. W *Lalce* pracę u podstaw realizuje prezesowa Zasławska – w Zasławku istnieją ochronka dla dzieci oraz dom starców, a chłopcy żyją w dostatku i wygodzie. Wokulski również stara się pomagać potrzebującym, jednak udaje mu się to w niewielkim stopniu – zdaje sobie sprawę, że w pojedynkę nie jest w stanie wiele zdziałać. Nie może liczyć na pomoc ze strony arystokracji, która wydaje pieniądze głównie na swoje przyjemności i nie interesuje się losem ubogich. Jeśli pomaga, to w sposób nieudolny i doraźny, np. poprzez organizowanie kwes w kościele. Oprócz tego działalność na rzecz najniższych warstw społecznych prowadzi ksiądz, jest to jednak jedynie fałszywa filantropia, służąca rozrywce i zabawie przedstawicieli wyższych sfer.

Program pracy organicznej był kierunkiem działalności politycznej i społecznej w Polsce ukształtowanym pod koniec XIX wieku. Jego zwolennicy wysuwali hasła dotyczące obrony bytu Polski poprzez postęp gospodarczy i kulturalny, jednocześnie przeciwstawiając się walce zbrojnej.

W *Lalce* praktycznie nie występują polscy przedsiębiorcy – duże kapitały posiadają Niemcy i Żydzi. Polacy uważają, że nie uda im się wzbogacić na transakcjach finansowych; nie starają się zdobywać na ten temat żadnej wiedzy, są rozrzutni oraz okazują się ignorantami w sprawach ekonomicznych. Z kolei według arystokratów praca, w tym prowadzenie spółek handlowych, jest poniżająca. W kontraście do tego rodzaju postaw sytuują się bohaterowie dostrzegający ogromną wartość pracy: Stanisława Wokulskiego, Ignacego Rzeckiego, a także ci, którzy dzięki pracy zmienili swój los na lepsze: Marianna czy woźnica Wysocki. To oni są pozytywnie przedstawieni w powieści i stanowią wzór do naśladowania.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: Bolesław Prus ukazuje w swojej powieści pt. *Lalka*, że praca staje się pasją człowieka. Stanowi także miarę wartości człowieka, jego użyteczności, oceny moralnej, a także źródło życiowego powodzenia.

Argumenty

Pasję do wykonywanej przez siebie pracy widać u Ignacego Rzeckiego, starego subiekta i przyjaciela Stanisława Wokulskiego. Mężczyzna ciężko pracuje w sklepie, dogląda go podczas nieobecności właściciela oraz obmyśla i wykonuje plany wystaw okiennych na cały tydzień. Zdaniem Rzeckiego okna nie tylko streszczają zasoby sklepu, ale też zwracają uwagę przechodniów na konkretne towary, tym samym zachęcając ich do wejścia do środka.

Stanisław Wokulski dzięki ciężkiej pracy wychodzi z nędzy i osiąga sukces. Bohater daje też pracę lub pomaga w jej znalezieniu innym potrzebującym: Węgiełkowi, Mariannie czy Wysockiemu. Wymienione postaci wspiera finansowo, jednocześnie jednak wymaga od nich zaangażowania, dzięki któremu sami będą w stanie pomnażać swoje majątki i żyć godnie. Wokulski zdaje sobie sprawę, że dzięki takiej pomocy wielu potrzebujących mogłoby zmienić swoje życie na lepsze. Praca

jest również źródłem moralnej przemiany bohaterów, np. Marianny, upadłej kobiety, która dzięki stałemu zajęciu wraca do społeczeństwa.

Pasję do pracy widać na przykładzie doktora Tomasza Judyma z *Ludzi bezdomnych* Stefana Żeromskiego. Jest to człowiek posiadający silny charakter i niezłomną wolę, typ idealisty. Na pierwszym miejscu stawia dobro ludzi z najniższych warstw społeczeństwa. Poprzez swoją pracę stara się odmienić losy przedstawicieli biedoty, nie zważając przy tym na siebie. Jako syn ubogiego, uzależnionego od alkoholu warszawskiego szewca, Judym ciężko pracował, aby zdobyć wykształcenie medyczne. Praca z ludźmi i niesienie im pomocy stało się jego pasją.

Podsumowanie

Praca była jednym z ulubionych tematów przedstawicieli pozytywizmu. Wierzyli oni, że dzięki jej sumiennemu wykonywaniu można poprawić własną sytuację ekonomiczną czy gospodarczą, równocześnie czerpiąc z tego radość i satysfakcję. Praca była pasją człowieka, jego siłą motywującą, która popychała go do działania, nadawała sens jego egzystencji.

Literatura uzupełniająca:

J. Bachórz, *Wstęp*, w: B. Prus, *Lalka*, Wrocław 2019.

Ważne pojęcia:

praca organiczna

praca u podstaw

przemiana moralna

sens życia

sukces

Ignacy Rzecki u studentów Wokulskiego,
ilustr. Władysława Daszewskiego z wydania z 1956 roku
Źródło: Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie,
<https://muzeum.olsztyn.pl/1927-0,narodowe-czytanie-lalki-boleslaw-prusa,23070.html>

Kamila Pankiewicz

PAMIĘĆ O POWSTANIU STYCZNIOWYM

Omów zagadnienie na podstawie utworu *Gloria victis* Elizy Orzeszkowej.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Powstanie styczniowe, które wybuchło w 1863, a zakończyło się w 1864 roku, było najdłużej trwającym zrywem niepodległościowym w epoce porozbiorowej.

Przed wybuchem powstania, w 1861 roku w Królestwie Polskim wprowadzono stan wojenny (lata 1833–1856). Ponadto Polacy coraz bardziej domagali się reform agrarnych, demokratyzacji władzy i niezależności państwa od Rosji. Patriotyczne kręgi liberalno-konserwatywne liczyły na przywrócenie w Królestwie Polskim statusu konstytucyjnego sprzed 1830 roku. W tym czasie środowiska młodzieży i części mieszczaństwa zaczęły wysuwać hasła niepodległościowe. Powstały dwa ugrupowania – „biali” i „czerwoni”. Organizacja „białych” skupiała się na rozbudzeniu świadomości narodowej, pracy organicznej oraz rozpowszechnieniu dostępu do nauki. Jej członkowie liczyli na skuteczność petycji i pokojowych manifestacji patriotycznych. Byli oni przeciwni zarówno ugodowej polityce Aleksandra Wielopolskiego, jak i powstańczym dążeniom oraz radykalnemu programowi „czerwonych”.

Inaczej przedstawiała się sytuacja w przeciwnym ugrupowaniu – jego reprezentanci pochwalali podjęcie zbrojnej walki. Chcieli także przeprowadzić radykalne reformy społeczne, m.in. opowiadali się za zwołaniem chłopów do walki z zaborcą i postulowali ich uwłaszczenie bez odszkodowania. W 1861 roku powstał

Komitet Miejski, który grupował działaczy stronnictwa „czerwonych”, a w czerwcu 1862 utworzono Komitet Centralny Narodowy, kierujący Organizacją Narodową, która tworzyła struktury tajnego państwa polskiego. Planowali oni powstanie zbrojne, które miało wybuchnąć nie wcześniej niż na wiosnę 1863 roku. Ich plany pokrzyżował przymusowy pobór do armii rosyjskiej, który zaplanował Wielopolski, co doprowadziło do wybuchu powstania.

W styczniu 1863 roku objęło ono Królestwo Polskie, miesiąc później dotarło na Litwę, zaś w kwietniu i maju sięgnęło okolic dzisiejszej Łotwy i Białorusi, guberni kijowskiej i wołyńskiej. Z Galicji i zaboru pruskiego napływali ochotnicy, docierały broń i zaopatrzenie. Zryw miał charakter wojny partyzanckiej, stoczono w nim ok. 1200 bitew i potyczek. Do oddziałów zgłaszała się ludność mieszczańska, szlachecka, robotnicza, inteligencka, a także młodzież gimnazjalna i studencka. W mniejszym stopniu udział brali chłopci, dekret o ich uwłaszczeniu nie odegrał znaczącej roli mobilizacyjnej.

Wystąpienie zbrojne Polaków było postrzegane jako walka z carskim despotyzmem i reżimem. Jednak Stolica Apostolska, reprezentowana przez papieża Piusa IX, potępiła wybuch powstania styczniowego.

Mimo początkowych sukcesów militarnych zryw zakończył się przegraną powstańców. Romuald Traugutt – jeden z dyktatorów powstania – został aresztowany i stracony 5 sierpnia 1864 roku na stokach Cytadeli.

Po upadku powstania Rosjanie rozpoczęli represje – zaczęto konfiskować majątki szlacheckie, a także zsyłać Polaków na Syberię. Ponadto przystąpiono do wzmożonej rusyfikacji społeczeństwa. Królestwo Polskie zmieniło nazwę na Kraj Nadwiślański. Stał się on prowincją podzieloną na dziesięć guberni, w których władzę sprawowali generałowie.

Zlikwidowano wszystkie polskie urzędy, a istniejące podporządkowano ministerstwom w Petersburgu. Najważniejsze stanowiska powierzano Rosjanom. Ponownie wprowadzono stan wojenny – tym razem na 50 lat – i cenzurę. Sytuacja ta zmusiła część Polaków do emigracji.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: *Gloria victis* Elizy Orzeszkowej jest rodzajem hołdu złożonego powstańcom, którzy zginęli w trakcie zrywu niepodległościowego.

Argumenty

Eliza Orzeszkowa była silnie związana z powstaniem styczniowym. Od jego wybuchu czynnie brała udział w służbach pomocniczych, udzielała pomocy powstańcom i umożliwiła ucieczkę poza granice zaboru dyktatorowi powstania Romualdowi Trauguttowi. *Gloria victis* ukazała się po raz pierwszy w 1910 roku w zbiorze opowiadań pod tym samym tytułem. W czasopiśmie utwory ze wspomnianego zbioru ukazywały się wcześniej – w latach 1907–1908. Autorka zauważyła, że przez rusyfikację i upływ czasu pamięć o minionych wydarzeniach słabła.

Nowela opowiada o wydarzeniach mających miejsce w maju 1863 roku, podczas walk na Polesiu Litewskim. Miejszem akcji jest las położony niedaleko Działkowicz nad Kanałem Królewskim. W nim stacjonował oddział dowodzony przez Romualda Traugutta. Narratorem noweli jest zantropomorfizowana przyroda, która była naocznym świadkiem tragicznych wydarzeń, zaś kanwą utworu stała się klęska powstańców. Niewielki oddział musiał stawić czoła przeważającym siłom przeciwnika. Nierówna, z góry skazana na niepowodzenie walka z wielokrotnie liczniejszym wojskiem rosyjskim zakończyła się śmiercią wielu Polaków. Na miejscu zmagania znajduje się zbiorowa, bezimienna mogiła, o której pamięta niewielu ludzi. Została ona tylko raz odwiedzona przez Anielkę, siostrę Marysia, oraz ukochaną Jagmina, którzy zginęli podczas potyczki.

Orzeszkowa stosuje w tekście stylizację biblijną i baśniową oraz mitologizację. Mają one za zadanie podkreślić podniosłą wymowę utworu oraz służyć apoteozie powstania. Jagmin jest ukazany jako bohater bez skazy – to człowiek i żołnierz doskonały. Został on porównany do Herkulesa (obdarzonego nadludzką siłą herosa) oraz Publiusza Korneliusza Scypiona (jednego z dwóch sławnych wodzów rzymskich z okresu wojen punickich). Wśród żołnierzy cieszył się on ogromnym sza-

cunkiem i poważaniem, zawsze był zdyscyplinowany i gotowy do walki. Z kolei Romuald Traugutt zostaje porównany do ukrzyżowanego Chrystusa, Mojżesza wyprowadzającego naród wybrany do ziemi obiecanej i Leonidasa. Orzeszkowa poprzez odwołania do Biblii i mitologii gloryfikuje bohatera i tym samym podkreśla tragizm postaci. Leonidas miał pewność, że jego ofiara nie pójdzie na marne, a śmierć jego i jego oddziału przysłuży zwycięstwu Greków. Dyktator takiej pewności nie miał, gdyż wojska carskie przeważały liczebnością i uzbrojeniem. Stylizacja biblijna przejawia się w słownictwie, składni i we frazeologii, m.in.: „dobrowolni ofiarnicy wysokich ołtarzy”, „krzyż narodu swego”, „[a]lbowiem, według przykazania Pana, opuścił on żonę i dzieci, dostatki i spokój, wszystko, co pieści, wszystko, co raduje jest życia ponętą, czarem, skarbem, szczęściem, a wzięwszy na ramiona krzyż narodu swego, poszedł za idącym ziemią tą słupem ognistym i w nim zgorzał”. Ponadto w utworze występuje charakterystyczny dla baśni motyw walki dobra ze złem.

Jednym z problemów podejmowanym w noweli jest motyw pamięci. Mogiła powstańców została odwiedzona tylko raz – przez Anielkę. Dowodzi to tego, że ludzie zapomnieli o bohaterskich czynach swoich przodków, m.in. w wyniku intensywnej rusyfikacji.

Tytuł *Gloria victis* (chwała zwyciężonym) jest parafrazą łacińskiego wyrażenia *Vae victis* (biada zwyciężonym). Autorka pokazuje, że szacunek należy się wszystkim, niezależnie od tego, czy ktoś wyszedł z walk zwycięsko czy też nie. Porażka może być rozpatrywana jako sukces w kategoriach moralnych. Okrzyk ten uwzniośla powstanie i oddaje hołd heroizmowi walczących.

Motyw pamięci o powstaniu znajduje się także w *Nad Niemnem* Elizy Orzeszkowej. Dwoje bohaterów – Andrzej Korczyński i Jerzy Bohatyrowicz – zginęło w walce w 1863 roku. Powstanie wywarło znaczący wpływ na każdą z postaci występujących w powieści. W tym utworze również pojawia się mogiła powstańców, została ona ukryta w leśnym borze, w którym toczyły się walki. Pochowano tam, w zbiorowym grobie, czterdziestu poległych uczestników powstania styczniowego. Miejsce to otaczane jest przez okolicznych mieszkańców szczególną czcią. Patety-

czny opis mogiły w powieści wyraźnie podkreśla jej sakralny charakter. Miejsce to stało się symbolem jedności rodowej i narodowej, a także poświęcenia. Dzięki temu miejscu w Justynie budzą się uczucia patriotyczne. Grób jest odwiedzany zarówno przez pamiętających powstanie, jak i następne pokolenie, które nie uczestniczyło bezpośrednio w walkach.

Podsumowanie

W obu utworach pamięć o powstaniu została ukazana w sposób kontrastowy. *Gloria victis* pokazuje, że poprzez efektywną rusyfikację heroiczne czyny bohaterów mogą ulec zapomnieniu, zaś w *Nad Niemnem* mogiła powstańcza jest miejscem naznaczonym wzniosłością i uznaniem. Pomimo upływu lat teren ten jest stale odwiedzany i otaczany szacunkiem.

Literatura uzupełniająca:

H. Bursztyńska, „*Gloria victis*” Elizy Orzeszkowej, „*Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica*” 2020, nr 8, s. 300–313.

Ważne pojęcia:

heroiczne czyny

idealizacja i heroizacja powstańców

miejsce pamięci

mogiła powstańcza

pamięć

powstanie styczniowe

Powstańcy styczniowi uzbrojeni w kosy,
zdj. ze zbiorów Muzeum Historii Polski

Źródło: Narodowe Centrum Kultury, <https://nck.pl/projekty-kulturalne/projekty/powstanie-styczniowe-150-rocznica/aktualnosci/-gloria-victis>

Kamila Pankiewicz

PRZYRODA JAKO ŚWIADEK HISTORII

Omów zagadnienie na podstawie utworu *Gloria victis* Elizy Orzeszkowej.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Powstanie styczniowe, które zakończyło się przegraną, definitywnie położyło kres tendencjom romantycznym i zapoczątkowało nową epokę – pozytywizm. Był to kierunek w filozofii i literaturze zainicjowany przez Auguste'a Comte'a w drugiej połowie XIX wieku, a zatem w okresie rewolucji przemysłowej. Stała się ona przyczyną napływu ludności do miast, czego skutkiem była szybka rozbudowa ośrodków miejskich. Była to epoka wielu odkryć, rozwoju nauki i nurtów filozoficznych. Wynaleziono wówczas m.in.: telefon, elektryczność, silnik samochodowy czy kinematograf. Nazwa epoki odnosiła się do użyteczności. Program polskiego pozytywizmu opierał się na:

1. pracy organicznej, czyli traktowaniu całego społeczeństwa jako żywego organizmu, dla którego właściwego funkcjonowania niezbędny jest prawidłowy rozwój wszystkich jego warstw;
2. pracy u podstaw, czyli dążeniu do podniesienia poziomu życia najniższych warstw społecznych;
3. emancypacji kobiet, której postulatem było równouprawnienie obu płci;
4. asymilacji Żydów, w ramach której zwalczano przejawy antysemityzmu i stereotypowego postrzegania Żyda oraz działano na rzecz integracji ludności żydowskiej z resztą społeczeństwa.

Metody utrzymania polskiej tożsamości pozytywiści nie widzieli w powstaniach narodowych, ale w pracy, edukacji i rozwoju gospodarczym.

Z powodu cenzury (stosowanej w kontekście społecznym, kulturowym i politycznym) polscy literaci musieli znaleźć sposób na szyfrowanie treści i unikanie problemów, które mogła wywołać chociażby nieodpowiednia fabuła. W epoce pozytywizmu chętnie korzystano z języka ezopowego. Nazwa ta pochodzi od Ezopa, greckiego bajkopisarza, żyjącego prawdopodobnie w VI wieku p.n.e. Wypowiedź była formułowana w taki sposób, aby jej treść została utajniona. Chętnie posługiwano się metaforą, parabolą, peryfrazą, synekdochą, aluzjami i przemilczeniem. Sens słów był niezrozumiały dla zaborcy czy osoby obcojęzycznej, ale jasny dla polskiego czytelnika.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: Przyroda w *Glorii victis* jest świadkiem powstania styczniowego.

Argumenty

Przyroda w noweli Elizy Orzeszkowej pełni niezwykle istotną funkcję – to ona jest strażniczką pamięci o powstaniu styczniowym. To dzięki niej dowiadujemy się o wydarzeniach, które miały miejsce kilkanaście lat wcześniej. Fabuła noweli rozwija się na dwóch planach czasowych – pierwszym, współczesnym (prawie pół wieku później od „tamtych wydarzeń”) trzecioosobowemu narratorowi, drugim – przeszłym, dotyczącym powstańczych dziejów z 1863 roku (został ukazany właśnie we wspomnieniach drzew i kwiatów z horeckich lasów na Polesiu Litewskim). Natura jest naocznym świadkiem tych zdarzeń i to ona prowadzi narrację w utworze. W tym celu zastosowano zabieg antropomorfizacji, czyli nadania cech ludzkich przyrodzie. Termin ten jest kombinacją dwóch greckich słów: *anthrōpos* (człowiek) i *morphē* (forma, kształt). Elementy przyrody są w stanie zrozumieć mowę ludzką, słyszą i zachowują się jak człowiek. Po tę formę stylistyczną chętnie sięgali: Homer, Ajschylos, Cicero czy Horacy. Ponadto autorka dokonuje w tekście

psychizacji świata przyrody. Ciekawski wiatr szepcze i pyta o mogiłę z krzyżem usypaną na leśnej polanie. Jego przyjaciele: stary dąb, świerk, brzoza, róża i liliowe dzwonki wyjaśniają, że to bezimienny grób bohaterów. Drzewa przypominają losy partyzantów i dyktatora powstania, Romualda Traugutta (określają go mianem świętego, bohatera na wzór Leonidasa) oraz dwojga przyjaciół: dowódcy jazdy, Jagmina, oraz młodziutkiego i wrażliwego Mariana Tarłowskiego. Wspominają też o miłości Jagmina i Anieli, siostry Marysia, o dzielnym czynie młodzieńca (uratował Traugutta w bitwie), o ataku o wiele liczniejszych rosyjskich oddziałów na powstańczy obóz, szturmie na szpital polowy i rzezi bezbronnych. Leśne kwiaty kontynuują opowieść drzew – przypominają, skąd na mogile wziął się mały krzyż (po wielu latach przyniosła go tam Aniela, która w bitwie straciła dwie najbliższe jej osoby: brata i ukochanego). Stary dąb z żalem konstatuje, że to miejsce i zdarzenia zostały zapomniane, mówi o dojmującej ciszy, która panuje na terenie mogiły. Nad polaną zdaje się unosić jedynie szept wieczności: *Gloria victis*, czyli chwała zwyciężonym. Wiatr, po wysłuchaniu tej opowieści, deklaruje, że rozniesie ją na cały świat.

Natura jest wieczna, a przez to nigdy nie zapomina, jest strażniczką historii, kultywuje pamięć o przeszłych wydarzeniach. Ważnym elementem jest również to, że była ona bezpośrednim świadkiem starcia i późniejszej rzezi, podczas której wojska carskie dobiły rannych i bezbronnych Polaków. Chcąc zachować pamięć o tej ofierze, wiatr „leciał i leciał, niosąc i niosąc w przestrzeń, w czas, w pamięć, w serca, w przyszłość świata triumfem dalekiej przyszłości rozbrzmiewający okrzyk: *Gloria victis!*”¹. Obrazuje to doniosłość czynów powstańców, którzy z góry skazani są na porażkę, jednak odnoszą zwycięstwo moralne. Dzięki tej pamięci powstańcy mogą stać się wzorem do naśladowania dla kolejnych pokoleń.

W *Panu Tadeuszu* Adama Mickiewicza przyroda jest niejako osobnym bohaterem epopei. Ona również jest świadkiem wielu wydarzeń, m.in. prób zorganizowania zrywu narodowego. W jednej ze scen Hrabia Horeszko rozmyśla nad tym,

¹ E. Orzeszkowa, *Gloria victis*, s. 15, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/gloria-victis-gloria-victis.pdf> [dostęp: 4.06.2023].

jakich sytuacji natura mogła być obserwatorem. Odgrywa ona istotną rolę w kulturowaniu pamięci oraz podtrzymywaniu tożsamości narodowej, bowiem wiele tradycyjnych polskich wydarzeń odbywało się na świeżym powietrzu, np. grzybobranie czy polowanie. Była ona nieodłącznym elementem szlacheckiej codzienności, a ponadto wyznaczała rytm życia w Soplicowie. W dziele Mickiewicza pojawia się również motyw jej wieczności. Jest ona przedstawiona jako istota potężna i tajemnicza, która w ciszy obserwuje bieg historii.

Podsumowanie

Przyroda przedstawiana jest w utworach jako świadek wydarzeń historycznych, których tło często stanowi. Zazwyczaj pozostaje biernym obserwatorem i nie bierze udziału w tym, co się dzieje. Ze względu na swoją nieprzemijalność nie rzadko jest ukazywana jako nośnik pamięci.

Literatura uzupełniająca:

H. Bursztyńska, „*Gloria victis*” Elizy Orzeszkowej, „*Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica*” 2020, nr 8, s. 300–313.

Ważne pojęcia:

pamięć o heroicznym czynach

personifikacja

powstanie styczniowe

przyroda

Natalia Bielawska

ILE CZŁOWIEK JEST GOTÓW POŚWIĘCIĆ DLA INNYCH?

Omów zagadnienie na podstawie *Zbrodni i kary* Fiodora Dostojewskiego.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Schyłek wieku XIX był czasem kryzysu i negacji tradycyjnych wartości, poszukiwania nowych ideałów, czego odzwierciedlenie można zauważyć w literaturze tego okresu, np. w powieści *Zbrodnia i kara* Fiodora Dostojewskiego. Przywołany utwór dotyka wielu trudnych tematów, takich jak bieda, alkoholizm, nierówności społeczne. Jednak przede wszystkim jest próbą obrony uniwersalnych wartości, pokazania tego, że zasady moralne są ludziom potrzebne i nie zastąpią ich nowe teorie czy idee.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście filozoficznym

Teza: Człowiek dla dobra innych może przekroczyć granice własnej moralności.

Argumenty

Przykład Rodiona Romanowicza Raskolnikowa pokazuje, że człowiek dla dobra innych jest gotowy poświęcić wiele. Główny bohater *Zbrodni i kary* wyrzeka się spokoju ducha i czystości sumienia, a w ostatecznym rozrachunku traci również osiem lat swojego życia. Młody chłopak decyduje się na zabicie lichwiarki Alony Iwanowny w imię wyższego dobra – jej śmierć miała bowiem przynieść ulgę wielu

osobom, które były u niej zadłużone. Bohater buntuje się przeciwko otaczającej go rzeczywistości, zauważa, że świat, w którym żyje, nie jest ani logiczny, ani racjonalny. Wokół siebie widzi biedę, niesprawiedliwość i ludzką krzywdę, sam również nie jest w najlepszej sytuacji życiowej. Wszystkie te okoliczności wpływają na to, że Rodion odrzuca moralność i popełnia morderstwo, by odmienić los swój i sobie podobnych. Stawia się w ten sposób w roli człowieka, który ma prawo decydować o życiu innych. W przekonaniu utwierdza go usłyszana przypadkiem rozmowa studenta z oficerem o tym, że cel uświęca środki, a zabicie lichwiarki mogłoby uratować wiele osób. Ostatecznie Rodion zabija nie tylko ją, lecz także jej ciężarną siostrę, która na swoje nieszczęście stała się świadkiem morderstwa. Udaje mu się uciec z miejsca zbrodni i zabrać część kosztowności ukrytych w mieszkaniu kobiety, lecz nie poprawia to w żaden sposób niczyjej sytuacji. Były student nie może poradzić sobie z wyrzutami sumienia, popada w letarg, nie potrafi pogodzić się z tym, że przerosło go to zadanie. Okazuje się więc, że nie jest on człowiekiem lepszym od innych. W końcu mężczyzna przyznaje się do winy i zostaje skazany na osiem lat robót na Syberii. Myśli o swojej słabości męczą go od momentu, gdy zdaje sobie sprawę z tego, że źle postąpił.

Myślenie Rodiona i jego teorie dotyczące istnienia różnego rodzaju ludzi bywają przez badaczy zestawiane z teorią Fryderyka Nietzschego. Filozof stworzył koncepcję nadczłowieka, jednostki wybitnej, której nie dotyczą prawa moralne. Z kolei moralność rozpatrywał w jej dwóch wariantach. Wyróżniał moralność niewolników, którą kieruje się w życiu większość ludzi (co filozof zdecydowanie potępiał) oraz moralność panów, wykluczającą metafizyczne pojmowanie dobra i zła – do niej właśnie, według Nietzschego, powinien dążyć każdy człowiek. Zgodnie z jego teorią dobro jest tym, co buduje w człowieku wolę mocy, niezależnie od tego, w jaki sposób jest osiąganę. Nietzsche twierdził, że należy wyzbyć się moralności niewolników, którą utożsamiał głównie z nauką Kościoła i chrześcijaństwem. Można powiedzieć, że Dostojewski w *Zbrodni i karze* próbuje ostrzec nas przed takim spojrzeniem na człowieka. Pisarz na przykładzie Rodiona pokazuje, że działając jedy-

nie według zasad logiki czy, jak głosił Nietzsche, kierując się biologią, przy równoczesnym lekceważeniu uczuć, nie da się postępować słusznie.

Podsumowanie

Trudno udzielić jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, ile człowiek jest w stanie poświęcić dla innych. W tym miejscu warto przytoczyć słowa Wisławy Szymborskiej: „Tyle wiemy o sobie, ile nas sprawdzono”. Wiele zależy od indywidualnego podejścia, powinno się jednak liczyć z zasadami moralności, o czym przekonuje historia Rodiona Raskolnikowa. Kierowanie się w życiu głosem serca i szczerść intencji mogą przyczynić się do podejmowania słusznych decyzji i tym samym umożliwić działanie na rzecz innych ludzi. Raskolnikow chciał poświęcić się dla dobra większości, ale zdecydował się na czyn moralnie zły – zabicie drugiego człowieka, co w ostateczności okazało się zgubne.

Literatura uzupełniająca:

J. Bukowski, *Przestrzeń międzyludzka w powieściach Fiodora Dostojewskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie” 2016, z. 4, s. 17–26.

M. Bachtin, *Problemy poetyki Dostojewskiego*, Warszawa 1970.

Ważne pojęcia:

dobro i zło

idea nadczłowieka

moralność

rozum

serce

sumienie

Zbrodnia i kara, kadr z filmu animowanego w reż. Piotra Dumay
Źródło: Sociedad del conocimiento,
<https://serhumanosociedad.wordpress.com/2016/09/18/crimen-y-castigo/>

Dominika Skreczko

CZEGO O NATURZE LUDZKIEJ

MOŻNA DOWIEDZIEĆ SIĘ Z LITERATURY?

Omów zagadnienie na podstawie *Zbrodni i kary* Fiodora Dostojewskiego.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Literatura nie tylko dostarcza rozrywki, lecz także pomaga ludziom zrozumieć ich własną naturę. Dzięki zdolności do obserwacji oraz umiejętności przelewania na papier emocji twórcy są w stanie przedstawić w swoich dziełach, czym dokładnie jest człowieczeństwo. Taka problematyka pojawiała się szczególnie w literaturze końca XIX wieku – głównie w powieściach psychologicznych. Charakterystycznym przykładem utworu napisanego w tym nurcie jest *Zbrodnia i kara* Fiodora Dostojewskiego.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: Dzięki literaturze można dowiedzieć się więcej o ludzkiej naturze – o tym, kim staje się człowiek w wyniku tego, co go spotyka, oraz o tym, jak reaguje on w obliczu sytuacji kryzysowych.

Argumenty

Rodion Raskolnikow, główny bohater powieści *Zbrodnia i kara* Fiodora Dostojewskiego, to rozpoznawalna postać w literaturze, która – jak wskazuje tytuł

utworu – popełnia zbrodnię i ponosi za to karę. Były student prawa Uniwersytetu Petersburskiego dopuszcza się zabójstwa lichwiarki Alony Iwanownej nie tylko w akcie frustracji, lecz także z przeświadczeniem, że jest on wybitną jednostką. Wierzy, że jest kimś lepszym, kimś, kogo nie dotyczą zasady moralne, którymi kierują się zwykli śmiertelnicy. Twierdzi jednocześnie, że nie powinien być sądzony za swoje czyny w taki sposób jak inni przestępcy. O tym przekonaniu świadczy chociażby to, że Rodion był autorem artykułu *O zbrodni*, w którym dokładnie wyłożył swoją teorię o tym, że świat dzieli się na ludzi lepszych oraz gorszych. Twierdził on, że wybitne jednostki, działając dla dobra ludzkości, mogą przekraczać ustanowione prawa, a nawet dopuszczać się zbrodni. Raskolnikow był pewny, że morderstwo nie wpłynie na niego w znaczący sposób – myślał, że pozbywając się lichwiarki, wyświadczy wszystkim przysługę, a jego geniusz usprawiedliwi ten czyn. Zatem zbrodnia miała również poniekąd udowodnić słuszność głoszonych przez młodzieńca tez.

Jednak Dostojewski ukazuje w powieści, że ludzie w istocie siebie nie znają. Jedynie spotykające ich w życiu sytuacje graniczne odkrywają prawdziwą ludzką naturę. Zbrodnia popełniona przez Raskolnikowa odsłania przed nim prawdę o nim samym – wcale nie był on jednostką wybitną, wyróżniającą się na tle innych. Wciąż odczuwał te same emocje i wyrzuty sumienia co inni. Najlepszym tego dowodem są sny męczące Rodiona (będące doskonałym odbiciem psychiki bohatera, ukazujące jego przemianę i wątpliwości co do słuszności jego czynów) oraz wyczerpanie psychiczne pogłębiające się z dnia na dzień, które doprowadza ostatecznie do choroby fizycznej i mentalnej. Po dokonaniu zbrodni młodzieniec doświadcza rozstroju nerwowego, popada w konflikt z próbującymi mu pomóc bliskimi. Po jednej z kłótni opuszcza mieszkanie, błąka się po mieście i wraca na miejsce zbrodni.

Po zabójstwie Raskolnikow kurczowo trzyma się swoich przekonań, lecz rzeczywistość sprawia, że młodzieniec zaczyna mieć wątpliwości co do słuszności stawianych przedtem tez. Spotkania z różnymi bohaterami, przede wszystkim z Sonią, której wyznaje, że jest mordercą lichwiarki i jej przyrodniej siostry Lizawiey, otwierają mu oczy oraz pomagają przejść wewnętrzną przemianę. Dziewczyna okazuje

mu współczucie i namawia do przyznania się do popełnionej zbrodni. Nie przyjmuje do wiadomości argumentów, którymi Rodion próbuje uzasadnić swój czyn. Dla niej morderstwo jest grzechem, który należy wyznać i za niego odpokutować.

Wiele o ludzkiej naturze można się również dowiedzieć za sprawą powieści *Dżuma* Alberta Camusa. Narrator, opisując w utworze epidemię, odkrywa przed czytelnikiem, jak różnie można reagować w trudnych sytuacjach. Mieszkańcy Oranu, odcięci od świata przez tytułową dżumę, przejawiają rozmaite zachowania: doktor Bernard Rieux nieustrudzenie pomaga opanować epidemię i uratować jak najwięcej ludzi, Jean Tarrou powołuje formacje sanitarne mające wesprzeć lekarzy w leczeniu chorych. Z drugiej strony dziennikarz Raymond Rambert poszukuje sposobu na ucieczkę z miasta, a Cottard korzysta z zamieszania i żyje pełnią życia. Natomiast ojciec Paneloux oddaje się modlitwom, wierząc, że zaraza to kara boska za grzechy. Camus przedstawia odbiorcy wachlarz prawdopodobnych zachowań, które mogą być prezentowane w ekstremalnej sytuacji, między innymi podczas epidemii.

Podsumowanie

Fiodor Dostojewski i Albert Camus zdają się bardzo świadomi ludzkiej natury. Ich dzieła zdecydowanie uwidaczniają działanie pewnych mechanizmów, które na co dzień są niezauważalne lub trudno zrozumiałe. *Zbrodnia i kara* to doskonałe studium psychologiczne mordercy, stopniowo uginającego się pod ciężarem wyrzutów sumienia. *Dżuma* Camusa pozwala natomiast czytelnikowi zaobserwować różnorodność ludzkich reakcji w sytuacji szalejącej zarazy. Literatura z całą pewnością umożliwia, choć częściowo, poznanie ludzkiej natury.

Literatura uzupełniająca:

J. Bukowski, *Przestrzeń międzyludzka w powieściach Fiodora Dostojewskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie” 2016, z. 4, s. 17–26.

M. Bachtin, *Problemy poetyki Dostojewskiego*, Warszawa 1970.

Ważne pojęcia:

dżuma

epidemia

ludzka natura

sytuacja graniczna

wyrzuty sumienia

zabójstwo

Natalia Bielawska

REFLEKSJA NAD NARODEM JAKO TEMAT UTWORU LITERACKIEGO

Omów zagadnienie na podstawie *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Literatura, oprócz funkcji rozrywkowej, może pełnić także funkcję edukacyjną. Umożliwia to artystom zawarcie w swoich utworach poglądów na temat ważnych kwestii narodowych. Było to szczególnie istotne dla polskich twórców w czasie zawirowań historycznych, np. w okresie zaborów. Poprzez swoje dzieła autorzy mogli dodać motywacji narodowi, zwrócić uwagę na ówczesne problemy.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: Autorzy w swoich dziełach snuli refleksje nad narodem.

Argumenty

Inspiracją do stworzenia *Wesela* było dla Stanisława Wyspiańskiego prawdziwe zdarzenie: ślub krakowskiego poety Lucjana Rydla i chłopki Jadwigi Mikołajczykówny. Związek ten był efektem panującej w Młodej Polsce chłopomanii, czyli fascynacji życiem wiejskim, obyczajami ludu, chłopską mentalnością. W zabawie biorą udział przedstawiciele inteligencji i chłopów, którzy są obrazem podzielonego społeczeństwa polskiego przełomu XIX i XX wieku. Wyspiański ukazał jego zamknięcie w zaklętym kręgu narodowych mitów, niezdolność do przełama-

nia marazmu i bierności. Przyczyn takiego stanu rzeczy dopatrywał się przede wszystkim w braku zrozumienia między przywołanymi warstwami społecznymi. Ponadto obie grupy nie pozostają bez wad, co uniemożliwia zjednoczenie się narodu w trudnych dla ojczyzny chwilach. Chłopi nadużywają alkoholu i są skorzy do bójek, jednak mimo to orientują się w sprawach politycznych. Potwierdza to rozmowa Czepca z Dziennikarzem, który zapytany o sytuację polityczną reaguje lekceważąco, sądząc, że chłop nie jest godnym dyskutantem. Ludność wiejska przede wszystkim stanowi ogromną siłę i jest chętna do walki o wolność narodu. Brakuje jej jednak przywódców, których trudno znaleźć wśród inteligencji. Reprezentanci tej grupy są dekadentami, którzy snują wizję o upadku świata i nie mają motywacji do działania. Poeta i Dziennikarz, mający moc pobudzenia narodu do walki, nie wykorzystują jej. Mimo panującej chłopomanii inteligenci niewiele wiedzą o prawdziwym życiu na wsi, czego dowodzi rozmowa Radczyni z Kliminą na temat uprawy roli. Podczas wesela do poszczególnych osób przychodzą zjawy, które są odzwierciedleniem ich duszy. Poecie ukazuje się rycerz, którego cechuje męstwo i zdolność do wielkich czynów w imię ojczyzny. Do Dziennikarza przychodzi Stańczyk, który ma dość bierności narodu.

Antagonizmy między obiema grupami społecznymi pogłębia wciąż istniejąca pamięć o rabacji galicyjskiej z 1846 roku, krwawym buncie chłopskim, mającym charakter antyszlachecki i antypańszczyźniany, powiązany z masowymi mordami na ludności ziemiańskiej oraz grabieżami. Upiór Jakuba Szeli podkreśla, że pojednanie panów z ludem jest tylko pozorne, nie da się go dokonać bez odkupienia win po obu stronach. Dramat ten jest bogaty w różną symbolikę – warto zwrócić szczególną uwagę na złoty róg i chocholi taniec. Pierwszy symbolizuje walkę – to on miał dać sygnał do wybuchu powstania – jednak Jasiek, któremu przekazano złoty róg, zgubił go. Podsumowaniem zachowania społeczeństwa jest chocholi taniec, w którym zatracają się wszyscy zgromadzeni na końcu dramatu. Jest to symbol marazmu, porzucenia walki o niepodległość i poddania się niewoli.

Adam Mickiewicz, przebywając na emigracji, nie mógł uczestniczyć w powstaniu. Dręczony przez wyrzuty sumienia wyraził swoją miłość do ojczyzny w III

części *Dziadów*. Polacy, prześladowani i uciskani przez cara, dodatkowo są podzieleni, czego odzwierciedleniem jest scena przyjęcia w salonie warszawskim. Jedną grupę gości stanowi towarzystwo stolikowe, czyli arystokraci, którzy unikając rozmów na temat aktualnej sytuacji politycznej w kraju, uciekają się do błahych pogawędek. Osoby te, aby móc realizować swoje zamiary, bardzo łatwo przystosowują się do panujących warunków i potakują zaborcy. Ich postawa dowodzi tego, że brak im patriotyzmu i empatii. Z kolei druga grupa to młodzi patrioci stojący przy drzwiach, którzy odważnie mówią o problemach narodu, np. komentują bezpodstawne aresztowania. Społeczeństwo polskie można podsumować znanym cytatem z *Dziadów* części III: „[...] Nasz naród jak lawa, / Z wierzchu zimna i twarda, sucha i plugawa, / Lecz wewnętrznego ognia sto lat nie wyziębi”¹. Warstwa zewnętrzna to właśnie zubożeni arystokraci, którzy przez swój status powinni dawać lepszy przykład postawy patriotycznej. Natomiast dalej znajduje się zdeterminowana młodzież, poświęcająca swoje życie w celu poprawy sytuacji w kraju.

Podsumowanie

Stanisław Wyspiański i Adam Mickiewicz na kartach swoich dzieł snuli refleksje nad stanem narodu. Odważnie wytykali Polakom błędy i krytykowali wady, które były przyczyną rozwarstwienia społeczeństwa w trudnych czasach. W intencji twórców leżała integracja rodaków i stworzenie szansy na wspólne podjęcie walki przeciwko jednemu wrogowi.

¹ A. Mickiewicz, *Dziady*, cz. III, s. 59, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/dziady-dziady-poema-dziady-czesc-iii.pdf> [dostęp: 4.06.2023].

Literatura uzupełniająca:

J. Nowakowski, *Wstęp*, w: S. Wyspiański, *Wesele*, Wrocław 1981.

Ważne pojęcia:

antagonizmy społeczne

chłopomania

dekadentyzm

marazm

pozorne pojednanie

Kamila Pankiewicz

ROLA DUCHÓW, WIDM I ZJAW W UTWORZE LITERACKIM

Omów zagadnienie na podstawie *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego.

W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst

Przykładowa realizacja zadania

Wprowadzenie

Młoda Polska to epoka trwająca od ostatniego 10-lecia XIX wieku do końca I wojny światowej. Nazwa ta została zaczerpnięta z ukazującego się w 1898 roku w krakowskim „Życiu” cyklu artykułów Artura Górskiego, zatytułowanych *Młoda Polska*. Przymiotnik „młoda” miał być określeniem grupy twórców, którzy chcieli odróżnić się od „starych”, tj. pozytywistów. Inne nazwy tej epoki to: modernizm, impresjonizm, symbolizm, neoromantyzm, dekadentyzm. Najgłośniejszym młodopolskim manifestem ideowym jest *Confiteor* Stanisława Przybyszewskiego, opublikowany w 1899 roku. Według jego autora sztuka nie powinna być zaangażowana społecznie i politycznie. W Polsce głównym ośrodkiem sztuki młodopolskiej stał się Kraków, gdyż Galicja miała największą autonomię i dzięki temu sztuka mogła się swobodnie rozwijać.

Modernizm był epoką bez wątpienia najbliższą romantyzmowi – kontynuował on kult jednostki i sztuki, a w kwestii filozofii zwrócił się w stronę pozanaukowych i pozarozumowych teorii poznania. Można także zauważyć wyraźny zwrot ku metafizyce i zjawiskom nadprzyrodzonym. Popularne stały się seanse spirytystyczne i praktyki okultystyczne, wzrosło również zainteresowanie buddyzmem.

Rozwinięcie zagadnienia w kontekście literackim

Teza: Wprowadzenie do tekstu literackiego duchów, widm i zjaw miało na celu skłonić czytelnika do refleksji nad ludzkim losem.

Argumenty

Stanisław Wyspiański był przedstawicielem symbolizmu, silnie związanego z przekonaniem o istnieniu zjawisk niezbadanych, niepojętych, a mających kluczowe znaczenie dla ludzkiej egzystencji. Za pomocą symbolu próbowano opisać zjawiska lub stany wewnętrzne człowieka. Wyspiański posłużył się nim w drugim akcie *Wesela*.

Inspiracją do napisania dramatu w 1901 roku było autentyczne wydarzenie – ślub literata Lucjana Rydla z chłopką Jadwigą Mikołajczykówną, który odbył się w Bronowicach Małych. Podczas wesela Wyspiański bacznie obserwował zabawę. Akcja dramatu rozgrywa się w dwóch planach: realistycznym i symboliczno-wizyjnym. Akt I, składający się z serii krótkich, rodzajowych scen dialogowych, został w całości utrzymany w konwencji realistycznej, zaś akty II i III, mające wydźwięk realistyczno-symboliczny, zostały zdominowane przez konwencję fantastyczno-symboliczną. Wyspiański, nawiązując do konwencji poprzedniej epoki, tworzy dramat fantastyczny, w którym świat realny przeplata się z elementami metafizycznymi, takimi jak postaci duchów czy zjaw. W utworze współistnieją obok siebie elementy symbolizmu, ekspresjonizmu i impresjonizmu. Autor *Wesela* prowadzi w nim polemikę z tradycją romantyczną i problematyką narodowyzwoleńczą.

Ważny moment w dramacie stanowi ukazanie się duchów, zjaw i widm. Pojawiają się one w akcie II i uosabiają skrywane lęki, marzenia i tęsknoty bohaterów. Sentymentalna Rachela, córka karczmarza, zachęca Państwa Młodych, by zaprosili na wesele „wszystkie dziwy”. Zainspirowany tym pomysłem Pan Młody przekonuje żonę, by przywołać duchy i chochoła z sadu. Chochoł po raz pierwszy ukazuje się Isi, która go odpędza. Zapowiada on jednak nadejście innych postaci fantastycznych.

Jako pierwsze pojawia się Widmo, które jest duchem przedwcześnie zmarłego narzeczonego Marysi. Symbolizuje ono niespełnione uczucie, a także odrzucenie ideału miłości romantycznej, co stanowi nawiązanie do *Romantyczności* Adama Mickiewicza. Marysia ostatecznie odtrąca zjawę i wybiera życie obok swojego męża.

Dziennikarzowi, którego pierwowzorem był Rudolf Starzewski, objawia się Stańczyk – nadworny błazen ostatnich Jagiellonów. Odzwierciedla on mądrość polityczną i wielkość dawnej Rzeczypospolitej. Obie postaci dostrzegają upadek polskiego społeczeństwa, chociaż Dziennikarz nie robi nic, by ten stan rzeczy zmienić. Stańczyk obwinia go za bierność, gdyż zależy mu na wolnej i niepodległej Polsce, jednocześnie jednak wyraża przekonanie, że Dziennikarz jest w stanie obudzić w ludziach ducha patriotyzmu. Stańczyk oczekuje od niego aktywnej postawy, która sprawi, że Polacy ruszą do walki za ojczyznę. Autor, wprowadzając do utworu to widmo, pokazuje słabość obozu konserwatywnego.

Pojawiający się w utworze Poeta to Kazimierz Przerwa-Tetmajer, który jest autorem dramatu *Zawisza czarny*. Objawia się mu Rycerz, symbol męstwa, bohaterstwa i tęsknoty za czynem. Stanowi on personifikację pragnień literata. Uświadamia mu, że należy tworzyć poezję nawołującą do działania, a poeta powinien stać na czele narodu. Ten nie jest w stanie sprostać powierzonymu mu zadaniu, zdaje sobie z tego sprawę i przez to ma wyrzuty sumienia. Scenę kończy symboliczny gest, w którym Poeta dostrzega pustkę w zbroi Rycerza, co odzwierciedla brak zaangażowania w sprawy ojczyzny.

Lucjan Rydel jest pierwowzorem Pana Młodego, do którego przychodzi Hetman, czyli Franciszek Ksawery Branicki, przywódca Targowicy. W historii zapisał się jako symbol zdrady narodowej. Pan Młody zarzuca zjawie, że ta przyczyniła się do rozbiorów Polski. Natomiast Branicki odpowiada, że Rydel ożenił się z chłopką dla kaprysu, a przez to zdradził swój własny stan. Nie znał on chłopskich zwyczajów, a jego zainteresowanie wsią spowodowane było modą.

Do Dziada, przedstawiciela chłopów, przychodzi Upiór Jakuba Szeli, który był przywódcą rabacji galicyjskiej w 1846 roku, wymierzonej przeciwko szlachcie. To wydarzenie na stałe podzieliło polskie społeczeństwo – zarówno chłopci, jak

i inteligencja niezmiennie o nim pamiętają. Według Wyspiańskiego uniemożliwia to integrację tych warstw społecznych, gdyż wciąż wspominają doznane krzywdy. Jakub Szela symbolizuje konflikt między chłopami a inteligencją.

Wernyhora to legendarny wieszcz kozacki, który – jak się podaje – przepowiedział rozbiory, a następnie odzyskanie przez Polskę niepodległości po latach niewoli. Objawił się on Gospodarzowi – Włodzimierzowi Tetmajerowi, który również poślubił chłopkę, jednak w przeciwieństwie do Pana Młodego zaaklimatyzował się na wsi i nawiązał bliskie stosunki z chłopami. To właśnie jemu Wernyhora powierza zadanie wzniesienia powstania i zostania jego przywódcą. Ponadto ofiarowuje mu Złoty Róg – symbol zjednoczenia narodu, który zostaje przekazany Jaśkowi. W ten sposób Wyspiański daje wyraz szlacheckiej niechęci do przewodniczenia narodowi. Chłopak gubi Złoty Róg, schylając się po czapkę z pawimi piórami, co symbolicznie oznacza przedkładanie własnych interesów nad dobro narodowe. Co więcej, gospodyni chowa zgubioną przez konia Wernyhory złotą podkowę, będącą symbolem szczęścia. Tym samym autor podkreśla egoizm społeczeństwa i ignorowanie interesów zbiorowości.

Ostatnią fantastyczną postacią, pojawiającą się w dramacie, jest Chochoł – słomiana osnowa, służąca do otulania krzewów i kwiatów i ich ochrony przed mrozem. W scenie zamykającej dramat wprawia wszystkich bohaterów w amok i otępienie, sprawia, że pogrążają się oni w tańcu. Z powodu zgubionego rogu i niechęci szlachty do przewodnictwa nie dochodzi do powstania. Jasiek, odzyskawszy świadomość, przypomina sobie o zrywie i próbuje zwołać weselników do walki, jednak ci, senni i ogarnięci marazmem, nie słyszą go. Chochoł wypowiada słynne słowa: „Miałeś, chamie, złoty róg [...]” – stanowi to odwołanie do braku działania na rzecz ojczyzny oraz bezpowrotnie utraconej szansy na jej obronę. Postać ta może jeszcze symbolizować nieodpowiedni czas na wzniesienie powstania.

Duch pojawia się także w balladzie *Romantyczność* Adama Mickiewicza. W utworze przedstawiona jest postać Karusi, która nie potrafi poradzić sobie ze śmiercią ukochanego Jasieńka. Traci ona kontakt z rzeczywistością – błąka się po miasteczku, rozmawia ze zjawą i skarży się jej na samotność i niezrozumienie

wśród ludu. Karusia jest wierna swoim uczuciom i ufa wizjom, które jej się ukazują. Tym zdaje się wierzyć, że duch nawiedza dziewczynę, jednak z tym wnioskiem nie zgadza się Starzec, który reprezentuje światopogląd oświeceniowy. Przekonuje on zebranych: „Ufajcie memu oku i szkiełku” – mimo to narrator stwierdza, że są rzeczy, których nie da się poznać i pojąć rozumowo. Zjawy są łącznikiem między światem żywych i umarłych. Ich obecność w literaturze romantycznej symbolizuje niezgodę na racjonalny porządek świata, wyższość tego, co odczuciowe, nad tym, co rozumowe, stanowi także przypomnienie o potrzebie przestrzegania uniwersalnego prawa moralnego. Ich bliskość ujawnia istnienie takiej prawdy o świecie, której poznanie możliwe jest poprzez intuicję, „czucie i wiarę”, duchowe zaangażowanie.

Podsumowanie

W *Weselu* zjawy, duchy i widma przedstawiają nadzieje, niespełnione marzenia i słabości bohaterów. Ponadto ich pojawienie się ukazuje powody, przez które do powstania nie dochodzi. Natomiast w *Romantyczności* przedstawiono światopogląd, zgodnie z którym świat rzeczywisty i metafizyczny przenikają się, dzięki czemu kontakt ze zmarłymi jest możliwy.

Literatura uzupełniająca:

J. Nowakowski, *Wstęp*, w: S. Wyspiański, *Wesele*, Wrocław 1981.

Ważne pojęcia:

fantastyka

mity narodowe

symbolizm

świat nadprzyrodzony

INDEKS NAZWISK

- Ajschylos, 74
Alighieri Dante, 36, 37
Bachórz Józef, 61, 65
Bachtin Michał, 79, 84
Branicki Franciszek Ksawery, 91
Bukowski Jerzy, 79, 84
Bułhakow Michał, 60
Bursztyńska Halina, 71, 76
Camus Albert, 83
Comte Auguste, 73
Cyceron Marek Tulliusz, 74
Dostojewski Fiodor, 77, 78, 81, 82, 83
Freud Sigmunt, 39
Goszczyński Seweryn, 13
Górski Artur, 89
Homer, 74
Horacy, 74
Janion Maria, 14, 19
Janoszka Maria, 28
Jasiński Jakub, 22, 26
Kaźmierczyk Zbigniew, 37
Kochanowski Jan, 22, 23
Korsak Tadeusz, 22
Kościuszko Tadeusz, 22, 26
Krukowska Halina, 31
Kuziak Michał, 46
Leonidas, 70, 75
Loika Aleh, 28
Machiavelli Niccolò, 13
Mickiewicz Adam, 11, 12, 13, 14, 17, 19, 21, 22, 25, 26, 29, 34, 35, 37, 40, 41, 43, 49, 50, 53, 75, 76, 86, 87, 91, 92
Mikołajczykówna Jadwiga, 85, 90
Nabielak Ludwik, 13
Nietzsche Fryderyk, 78, 79
Norwid Cyprian Kamil, 27
Nowakowski Jan, 88, 93
Orzeszkowa Eliza, 69, 70, 74, 75
Piechota Marek, 28
Prus Bolesław, 56, 59, 61, 64, 65
Przerwa-Tetmajer Kazimierz, 91
Przybyszewski Stanisław, 89
Rejtan Tadeusz, 22, 26
Ryba Janusz, 28
Rydel Lucjan, 85, 90, 91
Scypion Publiusz Kornaliusz, 69
Shakespeare William, 44, 45, 57
Sienkiewicz Henryk, 30
Słowacki Juliusz, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 57

Starzewski Rudolf, 91

Szela Jakub, 86, 91, 92

Szyborska Wisława, 79

Tetmajer Włodzimierz, 92

Tkaczuk Łukasz, 54

Tokarczuk Olga, 58

Traugutt Romuald, 68, 69, 70, 75

Wallenrode Konrad, von, 11

Waśko Andrzej, 24

Wielopolski Aleksander, 67, 68

Witkowska Alina, 46

Wróblewska Violetta, 50

Wyspiański Stanisław, 85, 87, 88, 90,
92, 93

Żeromski Stefan, 19, 65

Białostocka Seria Metodyczno-Edukacyjna

Zespół redakcyjny: dr Elżbieta A. Jurkowska, dr Ewa Gorlewska
we współpracy ze studentami filologii polskiej i filologii polskiej nauczycielskiej
Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku

Rada naukowa: mgr Maria Bartnicka, dr Marta Białobrzaska,
prof. Krzysztof Korotkich, dr Dariusz Piechota, prof. Violetta Wejs-Milewska

Białostocka Seria Metodyczno-Edukacyjna, powstała przy Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku, została powołana z myślą o nauczycielach polonistach, studentach filologii polskiej i uczniach (głównie szkół ponadpodstawowych). W jej ramach publikowane są pomoce dydaktyczne i materiały naukowe, poświęcone problematyce kształcenia literackiego i językowego. Seria stanowi przestrzeń wydawniczą spajającą białostockie środowisko polonistyczne, zaś dla studentów chcących włączyć się w prace redakcyjne stwarza okazję do rozwijania umiejętności przydatnych w zawodzie polonisty.

W serii ukazały się:

Nowa matura ustna z języka polskiego 2024. Przykładowe opracowania zagadnień maturalnych, t. 1: Literatura epok dawnych, Białystok 2023.

Nowa matura ustna z języka polskiego 2024. Przykładowe opracowania zagadnień maturalnych, t. 2: Literatura XIX wieku, Białystok 2023.

Zbiór pilotażowy *Nowa matura ustna z języka polskiego 2023. Przykładowe opracowanie zagadnień egzaminacyjnych*, Białystok 2022 został opublikowany w serii Białostocka Kolekcja Filologiczna (studia).